

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С.Макаренка

Осипова Т.О.

Латинська мова

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Частина 2

Для студентів

факультету іноземних мов
педагогічних університетів

Суми
СумДПУ ім. А.С.Макаренка
2004

УДК 811.124.02(075.8)

ББК 81.461я73

О 74

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

Рецензенти: кандидат філологічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету ім.А.С.Макаренка **Гаврило Л.М.**;
кандидат філологічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету ім.А.С.Макаренка **Ярова А.Г.**;
кандидат біологічних наук, доцент Сумського національного аграрного університету **Баштовий М.Г.**

Т.О.Осипова.

О 74 Латинська мова. Навчальний посібник. Ч. 2. Для студентів факультету іноземних мов педагогічних університетів. – Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2004. – 100 с.

Навчальний посібник містить теоретичний матеріал основного курсу латинської мови з фонетики та морфології, у якому до кожної граматичної теми додаються таблиці, лексичний мінімум, крилаті вирази, адаптовані навчальні тексти і вправи, які розвивають, поглиблюють і закріплюють набуті теоретичні знання.

Посібник призначений для студентів гуманітарних факультетів університету, а також може використовуватися учнями шкіл, гуманітарних коледжів, ліцеїв та гімназій.

УДК 811. 124.02 (075.8)

ББК 81.461 я73

Осипова Т.О., 2004
СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004

Lectio prima.

Nil sine mango vita labore dedit mortalibus.

ЧАСИ СИСТЕМИ ПЕРФЕКТА

До **часів системи інфекта** (недоконаний вид) належать часові форми, які утворюються від **основи інфекта**.

До **часів системи перфекта** (доконаний вид) належать часові форми, які утворюються від **основи перфекта**.

Основа інфекта	Основа перфекта
Praesens	Perfectum
Imperfectum	Plusquamperfectum
Futūrum 1	Futūrum 2

Для утворення **активних часів системи перфекта**, тобто тих часів, що передають значення завершеності дії, потрібна **основа перфекта**, яку знаходять за формою **perfectum indicativi activi** (друга основна форма дієслова), відкинувши **закінчення -i в 1-й особі однини**.

Латинське дієслово має чотири основні форми, які подаються у словнику у повній або скороченій формі. Для системи інфекта нам достатньо було знати дві форми дієслова, а для системи перфекта треба знати всі чотири.

Таблиця: Основні форми дієслова

Coni.	Praesens indicativi activi (1 sing.)	Perfectum indicativi activi (1 sing.)	Supinum (віддієслівний іменник)	Infinitivus praesentis activi
1	orno я прикрашаю	ornāvi я прикрасив	ornātum для прикраси	ornāre прикрашати
2	moveo	movi	motum	movēre
3	lego	legi	lectum	legēre
4	punio	punīvi	punītum	punīre

Існують певні принципи утворення чотирьох основних форм. Так, perfectum indicativi activi (друга основна форма) має сім способів утворення:

1. Перфект на -vi:

Amo, amavi, amatum, amāre - любити
deleo, delevi, deletum, delēre - руйнувати
peto, petivi, petitum, petēre - просити
audio, audivi, auditum, audīre - слухати.

2. Перфект на -ui:

Cubo, cubui, cubitum, cubāre - лежати
censeo, censui, censum, censēre - думати
pono, posui, positum, ponēre - ставити
aperio, aperui, apertum, aperīre - відкривати.

3. Перфект з подовженням голосного:

Vīdeo, vīdi, vīsum, vidēre - бачити
lēgo, lēgi, lectum, legēre - читати
vēnio, vēni, ventum, venīre - приходити.

4. Перфект з чергуванням кореневого голосного:

Fācio, fēcī, factum, facēre - робити
cārio, cēri, captum, capēre - брати
iācio, iēcī, iāctum, iacēre - кидати
ago, ēgi, actum, agēre - вести.

5. Перфект з редуплікацією (подвоєнням):

Do, dedi, datum, dāre - давати
mordeo, momordi, morsum, mordēre - кусати
cano, cesīni, cantum, canēre - співати
curro, cucurri, cursum, currēre - бігти.

6. Перфект на -si (-xi):

Maneo, mansi, mansum, manēre - залишатися
augeo, auxi, auctum, augēre - збільшувати
pingo, pinxi, pictum, pingēre - малювати

sentio, sensi, sensum, sentīre - почувати.

7. Перфект на повторення презентної основи:

Statuo, statui, statūtum, statuēre - ставити

lego, legi, lectum, legēre - читати.

N.B! У дієслів, які не мають однієї чи двох з основних форм, на їх місці ставиться риска. Наприклад: pendeo, pependi, - , pendēre - висіти; studeo, studui, - , studēre – вчити; timeo, timui, - , timēre – боятися.

**МИНУЛИЙ ЧАС ДОКОНАНОГО ВИДУ
ДІЙНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ
(PERFECTUM INDICATIVI ACTIVI)**

Латинський перфект має два основних значення: 1) минулого часу доконаного виду: *legi* (я прочитав), *scripsi* (я написав); 2) теперішнього стану як результату дії, виконаної у минулому: *consuevi* (я маю звичку; досл.: я звик і зберігаю звичку), *novi* (я знаю; досл.: я пізнав колись і тепер знаю).

Perfectum indicativi activi утворюється однаково для дієслів усіх чотирьох дієвідмін шляхом додавання до перфектної основи особових закінчень:

Таблиця: Особові закінчення перфекта

Особа	Singularis	Pluralis
1	- i	- ĭmus
2	- ĭsti	- ĭstis
3	- ĭt	- ěrunt (-ěre)

Таблиця: Утворення perfectum indicativi activi

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	ornav – i	mov – i	leg – i	audiv – i
Sing. 1.	ornavi	movi	legi	audivi
2.	ornavisti	movisti	legisti	audivisti
3.	ornavit	movit	legit	audivit
Pl. 1.	ornavimus	movimus	legimus	audivimus
2.	ornavistis	movistis	legistis	audivistis
3.	ornavērunt	movērunt	legērunt	audivērunt
	1s. я прикрасив	1s. я зрушив	1s. я прочитав	1s. я вислухав

Минулий час доконаного виду (perfectum) означає дію закінчену в минулому і відповідає на запитання **що зробив?**

Perfectum indicativi допоміжного дієслова sum, esse, - , fui (бути):

S. 1. fui	- я був (була)	Pl. 1. fuimus	- ми були
2. fuisti	- ти був (була)	2. fuistis	- ви були
3. fuit	- він був	3. fuerunt	- вони були
	вона була		
	воно було		

Вправа № 1. Випишіть із словника дієслова у чотирьох основних формах та визначте у них три основи:

Condo, 3 - засновувати; cubo, 1 - лежати; debeo, 2 - бути повинним; nescio, 4 - не знати; video, 2 - бачити; colo, 3 - обробляти; iuro, 1 - допомагати.

Вправа № 2. Напишіть повністю чотири основні форми:

Laudo, avi, atum, āre - хвалити; doceo, ui, ctum, ēre - вчити; rego, xi, ctum, ěre - керувати; scribo, psi, ptum, ěre - писати; pareo, ui, ĩtum, ēre - слухати; oro, avi, atum, āre - просити; obstruo, xi, ctum, ěre - будувати.

Вправа № 3. Визначте форму дієслів і перекладіть:

Dedit, dedērunt, dedi; terruisti, terruimus, terruērunt; veni; vidi; vici; traxi, traxit, traxistis; floruimus; fixi; disputavērunt, disputavit; ēgi, egisti, egērunt; delevisti, delevistis, delevit, delevērunt.

Вправа № 4. Провідмініяйте словосполучення:

Lex dura; tempus difficīle; consilium utile; dux clarus; homo prudens.

Вправа № 5. Перекладіть українською мовою:

1. Galli legātos ad Caesārem de pace misērunt. 2. Gaius Iulius Caesar, postquam Pharnācem, regem Ponticum, facīle superavit, ad amīcum suum scripsit: "Veni, vidi, vici". 3. Milītes Romāni multa oppīda in Gallia expugnāvērunt et

magnum eorum numerum delevērunt. 4. Galli non longe a Roma castra posuērunt. 5. Socrātes, dum vixit, iuvenes docuit. 6. Romūlus, Martis filius, Urbem condidit et multos annos regnavit. 7. Cicero tres libros de officiis scripsit. 8. Feci, quod potui. 9. Magna promisisti; exigua video. 10. Uni epistulae respondi, venio ad alteram.

Вправа № 6. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

Статуя, депресія, позитивізм, сесія, сепаративний.

Вправа № 7. Прочитайте текст та перекладіть:

De Nioba.

Nioba, Tantali filia, uxor erat Amphionis, regis Thebanorum. Haec propter potentias et divitias mariti et propter suam pulchritudinem admōdum superba fuit, maxime autem ea de causa, quod multos liberos habuit.

Aliquando mulieres et virgines Latōnae, matri Apollinis et Dianae, sacrificabant. Nioba eas vituperavit et: “ Cur, - inquit, - ei, non mihi sacrificatis? Pulchritudine, potentia, divitiis etiam genere ceteros homines supero. Tantalus mihi pater est, Iovem avum appello. Spectate liberos meos. Ego quattuordēcim liberos habeo, Latōna – duos”. Postquam haec dixit, mulieres a sacris prohibuit.

Latōna valde Niobae irata fuit et statim liberos suos vocavit. Apollo: “Verba, - inquit, - istius Niobae poena digna sunt”. Liberi Latōnae in arcem Thebarum venerunt, et Apollo filios, Diana autem filias Niobae sagittis necaverunt. Maritus Niobae se ipse necavit. Ita Niobae superbia ipsi causa doloris fuit. Dei misericordia Niobam in saxum mutaverunt, lacrimaeque eius etiam nunc manant.

De servis Romanorum.

Misera et laborum plena erat servorum vita in civitate Romana, nam neque ius ullum servis erat, neque leges dominos ab iniuria et maleficio prohibebant. Itaque domini servos instrumenta vocalia nominabant, in servos vitae necisque potestatem habuerunt et omnia exempla doloris ediderunt. Crudelitate dominorum adducti haud raro servi se libertatemque suam vindicare temptaverunt et seditiones concitaverunt.

Tum fortiter pugnantes exercitus Romanos saepe pepulērunt et res suas suo arbitrio ordinaverunt, sed postrēmo victi sunt.

Вправа № 8. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Dixi et animam levavi. - Сказав і полегшив душу.
2. Veni, vidi, vici. - Прийшов, побачив, переміг.
3. Patientia omnia vincit. - Терпіння усе перемагає.
4. Quod scripsi – scripsi. - Що написав - те написав (про категоричну відмову від переробок).
5. Feci, quod potui, faciant meliora potentes. - Я зробив, що зміг, нехай інші зроблять краще (формула передачі консульської влади).

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

admōdum (adv.) - надміру, надто	mitto, misi, missum, 3 - посилати
appello, 1 - називати	neso, 1 - убивати
avus, i, m - дід, предок	officium, ii, n - доброзичливість
ceterus, a, um - інший, а, е; другий, а, е	paх, pacis, m - мир
condo, didi, ditum, 3 - будувати	pono, posui, positum, 3 - класти
deleo, evi, etum, 2 - нищити, знищувати	prohibeo, ui, itum, 2 - забороняти
doceo, ui, ctum, 2 - вчити, навчати	pulchritudo, -inis, f - краса
exugno, 1 - перемагати	regno, 1 - володіти
habeo, ui, itum, 2 - мати	sacrificio, 1 - приносити жертву
genus, -eris, n - походження	scribo, scripsi, scriptum, 3 - писати
iratus, a, um - сердитий, а, е	supero, 1 - перемагати
iuvenis, e - молодий, а, е	specto, 1 - дивитися
lacrima, ae, f - сльоза	valde (adv.) - сильно, дуже
maritus, i, m - чоловік	vitupero, 1 - ганити, лаяти

Lectio secunda.

Habent sua fata libelli.

**ДАВНОМИНУЛИЙ ЧАС
ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ
(PLUSQUAMPERFECTUM INDICATIVI ACTIVI)**

Plusquamperfectum indicativi activi утворюється шляхом додавання до перфектної основи суфікса **-ĕra-** та особових закінчень активного стану.

Таблиця: Особові закінчення активного стану

Особа	Singularis	Pluralis
1	-m	-mus
2	-s	-tis
3	-t	-nt

Давноминулий час доконаного виду (plusquamperfectum) означає дію в минулому, яка відбулася раніше іншої дії в минулому, відповідає на запитання **що зробив раніше?** і українською мовою перекладається дієсловом з прислівниками “давно”, “раніше”.

Таблиця: Утворення plusquamperfectum indicativi activi

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
Sing. 1	ornavĕram	movĕram	legĕram	audivĕram
2	ornavĕras	movĕras	legĕras	audivĕras
3	ornavĕrat	movĕrat	legĕrat	audivĕrat
Plur. 1	ornaverāmus	moverāmus	legerāmus	audiverāmus
2	ornaverātis	moverātis	legerātis	audiverātis
3	ornavĕrant	movĕrant	legĕrant	audivĕrant
	1s.я прикрасив (раніше)	1s.я зрушив (раніше)	1s.я прочитав (раніше)	1s.я прослухав (раніше)

Plusquamperfectum indicativi допоміжного дієслова sum, esse, - , fui

(бути):

S. 1. fuēram - я був (була)(давно)	Pl. 1. fuerāmus - ми були (давно)
2. fuēras - ти був (була) (давно)	2. fuerātis - ви були (давно)
3. fuērat - він був, вона була, воно було (давно)	3. fuērant - вони були (давно)

Вправа № 1. Визначте форми дієслів, перекладіть українською мовою:

Sanaverāmus, sanatis, sanate, sanavītis, sanavērant; veniūnt, veniebātis, veniam, veniēras, venīstis; vexi, vehēris, vexērunt, vehebat, vexeratis, vexīmus; scivīsti, sciebas, sciam, sciet, scivēram.

Вправа № 2. Прочитайте текст і перекладіть:

De Prometheo.

Prometheus, qui auxilio Minervae homīnes ex terra et aqua fecērat, de genēre humano bene meruit. Dei saepe Prometheum ad epūlas suas invitavērunt. Itāque consilium Iovis, qui omnes homīnes necāre constituērat, Prometheo notum erat. Prometheus aliquando in coelum venit, ignem, quem Iuppīter hominībus negavērat, de Olympo subduxīt et hominībus donavīt. Quamquam Iovis ira magna erat, genus humānum non delevīt. Prometheum autem Vulcanus iussu Iovis in monte Caucāso ferreis catenis ad saxum alligavīt cotidieque aquīla iecur Promethei devorābat. Iecōris pars, quam aquīla interdium devoravērat, noctu crescebat. Ita Prometheus ingentes dolores tolerābat.

Вправа № 3. Випишіть дієслова з тексту “De Prometheo” та запишіть повністю їх основні форми. Провідмініяйте дієслово **alligo, 1** в plusquamperfectum indicativi activi, перекладіть українською мовою.

Вправа № 4. Визначте латинські слова, від яких утворилися в українській мові деривати:

Ректор, лектор, диктор, регент, агітатор, президент.

Вправа № 5. Прочитайте текст і перекладіть:

De cane fideli.

Vir quidam parvam filiam, tres annos tantum natam, solam in villa cum cane suo reliquērat. Portam quidem magna cura clausērat, quia crudēlem lupum timēbat. Vespēre autem, domum rediens, sanguinem in canis ore animadverit, nec filiam usquam vidit. “Canis tenēram filiam devoravērat!” – in mentem ei venit. Sine mora canem occīdit. Tunc tantum infantem invēnit dormientem, prope ingentem anguem mortuum, quem canis fortīter necavērat. Quis viri dolōrem dicere potērit, quod fidēlem custōdem sociumque, tam stulte accusavērat et interfecērat?

Вправа № 6. 2 та 5 речення з тексту “De cane fideli” розберіть за такою схемою:

Форма слова у тексті	Форма слова у словнику	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------------	-----------------------------	----------------------------

Вправа № 7. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Nis mortui vivunt, hic muti loquuntur. – Тут мертві живуть, тут німі говорять (напис на бібліотеках).

2. Vixi et quem dedērat cursum fortūna perēgi. – Я прожила (прожив) життя і пройшла (пройшов) шлях, який призначила мені доля.

3. Quid discit sine libro, si aquam haurit cribro. – Хто навчається без книги, той черпає воду решетом.

4. Res est magna tacere! – Велика справа – мовчання!

5. Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit. – Немає настільки поганої книги, щоб від неї не було якоїсь користі.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

accuso, 1 – звинувачувати, скаржитися ira, ae, f – гнів

aliquando – колись, одного разу ita – так, таким чином

autem – зате, проте, навпаки iussu – з наказу, за наказом

auxilium, ii, n – допомога, засіб mens, mentis, f – думка, розум

canis, is, m, f – пес	mereo, ui, itum, ēre – заслужити
claudio, clausi, clausum, ēre – зачиняти	mons, montis, m – гора
coelum, i, n – небо	mora, ae, f – зволікання, затримка
consilium, ii, n – нарада, рішення, план	mortuus, a, um – мертвий, а, е
constituo, ui, utum, ēre – будувати	neso, l – убивати
cotidie – щодня, щоденно	nego, l – заперечувати
cresco, crevi, cretum, ēre – рости	noctu – вночі
crudelis, e – жорстокий, а, е	occido, cidi, cisum, ēre – убивати
cum – разом, разом з	pars, partis, f - частина
cura, ae, f – турбота, старання	parvus, a, um – маленький, а, е
custos, -ōdis, m – сторож, захисник	porta, ae, f – двері, вхід
deleo, deleui, etum, ēre – руйнувати	prope – близько
devoro, l – пожирати	quidam, quaedam, quoddam – якийсь, якась, якась
dico, dixi, dictum, ēre – говорити	quidem – справді, дійсно
dolor, -ōris, m – біль, страждання	quod – тому що, бо, що
dono, l – дарувати, прощати	redeo, ii, itum, ire – відходити
dormio, ivi (ii), itum, ire – спати	relinquo, linqui, lictum, ēre – залишати
epulae, arum, f (pl. Tant.) – обід, бенкет	sano, l - лікувати
facio, feci, factum, ēre – робити	saxum, i, n – скеля
ferreus, a, um – залізний, а, е	scio, scivi, scitum, ire – знати
fidelis, e – вірний, а, е	solum – тільки, лише
fortiter – міцно, сильно, впевнено	subduco, duxi, ductum, ēre – підводити
genus, -ēris, n – рід	tantum – стільки, до такої міри
iecus, iecoris, n – печінка	timeo, timui, -, ēre – боятися, лякатися
ignis, -is, m – вогонь	tener, era, erum – ніжний, а, е
infans, -ntis – маленький, а, е	tolero, l – зносити, терпіти
ingens, -ēntis – величезний, а, е	video, vidi, victum, ēre – бачити
interdum – удень	villa, ae, f – вілла
interficio, feci, fectum, ēre - убивати	veho, vexi, vectum, ēre – везти, нести

Lectio tertia.

Non multa, sed multum.

**МАЙБУТНІЙ ЧАС ДОКОНАНОГО ВИДУ
ДІЙНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ
(FUTŪRUM 2 (SECUNDUM) INDICATIVI ACTIVI)**

Futūrum 2 (secundum) indicativi activi утворюється шляхом додавання до перфектної основи суфікса **-ēr-** для 1-ї особи однини і суфікса **-ēri-** для всіх інших осіб та особових закінчень активного стану.

Таблиця: Особові закінчення активного стану

Особа	Singularis	Pluralis
1	-o	-mus
2	-s	-tis
3	-t	-nt

Майбутній час другий доконаного виду (futūrum secundum) означає дію, яка відбувається у майбутньому раніше другої майбутньої дії, що передає futūrum 1 (primum), відповідає на запитання **що зроблю раніше?** і українською мовою перекладається дієсловом з прислівником “раніше”.

Таблиця: Утворення futūrum 2 (secundum) indicativi activi

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
Sing. 1	ornavĕro	movĕro	legĕro	audivĕro
2	ornavĕris	movĕris	legĕris	audivĕris
3	ornavĕrit	movĕrit	legĕrit	audivĕrit
Plur. 1	ornaverĭmus	moverĭmus	legerĭmus	audiverĭmus
2	ornaverĭtis	moverĭtis	legerĭtis	audiverĭtis
3	ornaverĭnt	movĕrint	legĕrint	audiverĭnt
	1s. я прикрашу (раніше)	1s. я зрушу (раніше)	1s. я прочитаю (раніше)	1s. я почую (раніше)

Futūrum 2 (secundum) indicativi допоміжного дієслова sum, esse, - , fui

(бути):

S. 1. fuēro - я буду (раніше)	Pl. 1. fuerīmus - ми будемо (раніше)
2. fuēris - ти будеш (раніше)	2. fuerītis - ви будете (раніше)
3. fuērit - він буде (раніше)	3. fuērint - вони будуть (раніше)
вона буде (раніше)	
воно буде (раніше)	

Таблиця: Часи системи перфекта активного стану

Час дієслова	Основа	Суфікс	Особові закінчення
Perfectum	перфекта	-	S.1. - i Pl.1. - īmus 2. - īsti 2. - īstis 3. - īt 3. - ērunt
Plusquamperfectum	перфекта	-ēra-	S.1. - m Pl.1. - mus 2. - s 2. - tis 3. - t 3. - nt
Futūrum 2	перфекта	1s. -ēr- 2s. -3pl. -ēri-	S.1. - o Pl.1. - mus 2. - s 2. - tis 3. - t 3. - nt

Вправа № 1. Визначте форму дієслів і перекладіть українською мовою:

Fugavērunt, putavit, coluērat, dedīsti, potuērit, constituērāmus, ceciderītis, fecīstis, incolēbant, stetit, respondēris, mansērat, instruxērunt, accipiūnt, cupiebātur, cepērunt, quaēris, fudīsti, fundis, fecerātis.

Вправа № 2. Прочитайте тексти і перекладіть:

Galli Romam expugnant.

Quarto saeculo ante aeram nostram Roma in mango pericūlo erat. Galli enim cum copiis Romanōrum ad fluvium Alliam contendērant et Romānos fudērant. Multi Romāni cecidērant. Tum Romāni Capitolium defendēre constituērānt. Galli in portas irrupērānt. Tecta incenderānt. Marcus Manlius fortīter defendīt neque se dedit. Sed magna inopia frumenti Romānos premēbat. Manlius cum Gallis de indutiis egit. Regulus Gallorum magnum auri pretium poposcērat. “Si aurum”, - inquit, -

“pependeritis, decedam. Si pretium non solveritis, neque viris, neque feminis, neque puëris parcam”. Romani aurum suum tradiderunt, tamen Galli contenti non erant.

Leo et mus.

Leo magnus dormiebat in silva; prope ludabant mures et incaute unus nasum leonis tetigit. Leo iratus murem corripuit. Tum mus oravit eum: “Da mihi veniam, gratus tibi ero”. Leo respondit: “Misera bestiöla, quid tu mihi prodëris? Sed ignoscam tibi et dimittam, nam leones sunt generosi. Effuge!” Mus effugit. Paulo post leo in laqueos incidërat. Fremëbat maxime. Cito mus, qui fremitum audiverat, accurrit. Acutis suis dentibus nodos rodit et laqueos solvit. Sic parvus mus liberavit magnum leonem.

Вправа № 3. Запишіть повністю основні форми дієслів із тексту “Leo et mus”, визначте основи інфекта і перфекта.

Вправа № 4. Перекладіть українською мовою:

1. Cum Romam venerimus, scribemus ad te. 2. Respondëbo tibi, sed non ante, quam mihi tu ipse respondëris. 3. Sententiam mutabitis, si omnia audiveritis. 4. Philippus, Macedonum rex, Lacedaemoniis scripsit: “Si in Laconicam venëro, finibus vos exturbabo”. Lacedaemonii rescripserunt: “Si”. 5. Quando tandem, amicë carissimë, ex Hispania tua Romam redieris et omnium tuorum expectatio explebitur? 6. In omnibus domibus versaveritis, in una habitabitis.

Вправа № 5. Утворіть 3 особу однини та множини futurum 2 (secundum) indicativi activi від дієслів:

Vindico, 1 - домагатися, карати; noto, 1 - відмічати, замічати; maneo, mansi, mansum, ëre - залишатися; luceo, luxi, - , ëre – світити, сяяти, блищати; extinguo, stinxi, stinctum, ëre – гасити, спиняти.

Вправа № 6. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Ut sementem fecëris, ita metes. - Як посієш, так і пожнеш.
2. Fer patienter onus, fac sapienter opus. - Терпляче знось труднощі і спокійно роби свою справу.

3. Perfer et obdura, multo graviora tulisti (Ovidius). - Знось і терпи, багато тяжче ти вже стерпів.

4. Vix(i) et quem dedērat cursum fortūna peregi (Verg.). - Я вижив і пройшов тим шляхом, який призначила мені доля.

5. Minus contemnemur, si vindicaverimus iniuriam. - Нас будуть менше зневажати, якщо будемо карати несправедливість.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

accurro, currui, cursum, ěre – бігти

acutus, a, um – гострий, а, е

corripio, ripui, reptum, ěre – ловити

dens, dentis, m – зуб

dimitto, misi, missum, ěre – відпускати

do, dedi, datum, dāre – давати

dormio, ivi, itum, ĩre – спати

effugio, fugi, fugiturus, ěre – тікати

fremo, mui, mitum, ěre – ревіти

generosus, a, um – шляхетний, а, е

gratus, a, um – вдячний, а, е

ignosco, gnovi, gnotum, ěre – вибачати

incaute (adv.) – необережно

incido, cidi, -, ěre – потрапляти

iratus, a, um – розгніваний, а, е

laqueus, i, m - петля

leo, leōnis, m – лев

libero,1 – звільняти

magnus, a, um – великий, а, е

miser, ěra, ěrum – нещасний, а, е

murus, i, m – мур

mus, muris, m – миша

nam – бо

nasus, i, m – ніс

nodus, i, m – вузол

oro, 1 – молити, благати

parvus, a, um – малий, а, е

prope – поруч з, поблизу

prosum, profui, prodesse - бути

корисним, сприяти

rodo, rosi, rosum, ěre – гризти

sed – але

solvo, solvi, solutum, ěre – розв'язувати

tango, tetigi, tactum, ěre - торкатися

venio, veni, ventum, ĩre – приходити

Lectio quarta.

Nulla aetas ad discendum sera est.

ЧАСИ СИСТЕМИ ПЕРФЕКТА ПАСИВНОГО СТАНУ

Форми часів системи перфекта пасивного стану утворюються аналітичним шляхом. Вони складаються із дієприкметника минулого часу доконаного виду пасивного стану (**participium perfecti passivi**) відмінюваного дієслова і **допоміжного дієслова esse** у відповідних часах системи інфекта.

Для утворення пасивних часів системи перфекта потрібна **основа супіна**, яку знаходять за формою **supinum** (третя основна форма дієслова), відкинувши від супіна закінчення **-um**.

Supinum

	1	2	3	4
Acc.	ornatum – щоб прикрасити	motum – щоб зрушити	lectum – щоб прочитати	auditum – щоб прослухати
Abl.	ornātu – для прикрашення	motu – для зрушення	lectu – для прочитання	audītu – для прослухування

N.B! **Participium perfecti passivi** (дієприкметник минулого часу пасивного стану) утворюється шляхом додавання до **основи супіна** закінчень: **-us - m** (чоловічий рід), **-a - f** (жіночий рід), **-um - n** (середній рід).

orno, ornavi, ornat-um , ornāre	ornatus, a, um - прикрашений, а, е
moveo, movi, mot-um , movēre	motus, a, um - зрушений, а, е
lego, legi, lect-um , legere	lectus, a, um - прочитаний, а, е
audio, audivi, audit-um , audire	auditus, a, um - вислуханий, а, е

N.B! Participium perfecti passivi відмінюється як прикметники 1 та 2 відміни, узгоджуючись з іменником, до якого відноситься, у роді, числі та відмінку.

Таблиця: Відмінювання participium perfecti passivi

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	lectus	lectā	lectum	lecti	lectae	lecta
Gen.	lecti	lectae	lecti	lectōrum	lectārum	lectōrum
Dat.	lecto	lectae	lecto	lectis	lectis	lectis
Acc.	lectum	lectam	lectum	lectos	lectas	lecta
Abl.	lectō	lectā	lectō	lectis	lectis	lectis
Voc.	lectē	lectā	lectum	lecti	lectae	lecta

Participium futūri activi (дієприкметник майбутнього часу дійсного способу активного стану) утворюється шляхом додавання до **основи супіна суфікса -ūr-** і **родових закінчень -us, -a, -um**. Дієприкметник означає намір чи готовність щось зробити:

amatūrus, a, um	той, та, те, що має намір полюбити
motūrus, a, um	той, та, те, що має намір зрушити
lectūrus, a, um	той, та, те, що має намір прочитати
auditūrus, a, um	той, та, те, що має намір вислухати

Зведена таблиця дієприкметників:

Participium praesentis activi	Participium perfecti passivi	Participium futūri activi
Основа інфекта + ns (1 та 2 дієвідміни) Основа інфекта + ens (3 та 4 дієвідміни)	Основа супіна + родові закінчення -us (m), -a (f), -um (n)	Основа супіна + суфікс -ūr- + родові закінчення -us (m), -a (f), -um (n)
orna-ns, -ntis - той, який прикрашає та, яка прикрашає те, яке прикрашає	ornat-us, -a, -um - той, якого треба прикрасити та, яку треба прикрасити те, яке треба прикрасити	ornat-ūr-us, -a, -um той, що збирається прикрашати та, що збирається прикрашати те, що збирається прикрашати

**МИНУЛИЙ ЧАС ДОКОНАНОГО ВИДУ
ДІЙСНОГО СПОСОБУ ПАСИВНОГО СТАНУ
(PERFECTUM INDICATIVI PASSIVI)**

Perfectum indicativi passivi складається із participium perfecti passivi відмінюваного дієслова і praesens indicativi допоміжного дієслова esse: **amatus, -a, -um sum** - мене покохали.

Таблиця: Утворення perfectum indicativi passivi

Число	Особа	Дієвідміна			
		1	2	3	4
		Основа супіна			
		amat-	mot-	lect-	audit-
S.	1	amatus, a, um sum	motus, a, um sum	lectus, a, um sum	auditus, a, um sum
	2	amatus, a, um es	motus, a, um es	lectus, a, um es	auditus, a, um es
	3	amatus, a, um est	motus, a, um est	lectus, a, um est	auditus, a, um est
Pl.	1	amati, ae, a sumus	moti, ae, a sumus	lecti, ae, a sumus	auditi, ae, a sumus
	2	amati, ae, a estis	moti, ae, a estis	lecti, ae, a estis	auditi, ae, a estis
	3	amati, ae, a sunt	moti, ae, a sunt	lecti, ae, a sunt	auditi, ae, a sunt

Вправа № 1. Утворіть усі відомі вам форми participium і перекладіть українською мовою:

Inviso, visi, visum, ěre - оглядати, відвідувати; exercito, avi, atum, āre - тренувати; facio, fēci, factum, ěre - робити, виконувати.

Вправа № 2. Визначте форму дієприкметника і перекладіть українською мовою:

Liberantem, adductum, expectūra, laudatis, monstratūrum, laudantibus, pressa (від opprimo), ostenti, ostendentia, praebitūrus.

Вправа № 3. Напишіть повністю усі основні форми дієслів, утворіть 3-ю особу однини і 3-ю особу множини imperfectum indicativi passivi та perfectum indicativi passivi, перекладіть українською мовою:

Veto, ui, itum, āre - забороняти; residuo, sedi, sessum, ěre - поселятися; exercito, 1 - тренувати, навчати; adduco, xi, ctum, ěre - приводити.

Вправа № 4. Перекладіть українською мовою:

1. Magna classis Persarum parvo numero navium Graecorum apud Salamina victa est. 2. Multorum aures clausae veritati sunt. 3. Amicitia, inter popula contracta, plerumque vitrea est. 4. Iucunda est nox, curis soluta. 5. In vita humana dolores et gaudia mixta sunt. 6. Virtutis testimonia tibi saepe data sunt. 7. Cicero consul a senatoribus Romanis pater patriae nominatus est.

Проаналізуйте 5 та 7 речення за такою схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------

Вправа № 5. Прочитайте текст і перекладіть:

De erroribus Ulixis.

Graeci, postquam urbem Troiam cepērunt, naves solvērunt. Sed multi eōrum tempestatibus disiecti sunt. Ulixes, rex Itacōrum, longis erroribus per maria actus est. Socii Ulixis boves sacras Solis dei interfecērunt et ad cenam paravērunt. Iuppiter omnes naves Ulixis fulmine fregit sociosque necāvit. Ulixes, tempestate coactus ad insulam Ogygiam pervēnit, ubi nympa Calypso habitābat et ibi septem annos vixit a nympa deceptus.

Denique Calypso a deis admonita Ulixem in patriam remisit. Sed Neptunus mox navem eius fregit, Ulixes fame et frigore confectus ad Phaeacum insulam actus est. Paulo post ab incolis insulae in patriam missus est.

Вправа № 6. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Potuit dea. – У ній видно богиню.

2. *Fenīta est comedia.* – Комедію скінчено.
3. *Ab urbe condīta.* – Від заснування міста, тобто Рима.
4. *Fuīmus Troes, fuīt Ilion.* – Були ми колись троянцями і була колись Троя (усе минуло без вороття).

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

<i>adduco, duxi, ductum, ęre</i> – схиляти	<i>iucundus, a, um</i> – приємний, а, е
<i>admoneo, nui, nitum, ęre</i> – радити	<i>laudo, 1</i> - хвалити
<i>ago, ęgi, actum, agęre</i> – вести, гнати	<i>libęro, 1</i> – звільняти, визволяти
<i>annus, i, m</i> – рік	<i>longus, a, um</i> – довгий, а, е
<i>apud</i> (з асс.) – при, біля, коло, у	<i>mitto, misi, missum, ęre</i> – посилати
<i>auris, is, f</i> – вухо, слух, слухач	<i>monstro, 1</i> – показувати
<i>bos, bovis, m, f</i> - віл, корова	<i>mox (adv.)</i> – зараз, згодом, пізніше
<i>cena, ae, f</i> – обід	<i>navis, is, f</i> – корабель, судно
<i>classis, is, f</i> – розряд, клас, флот	<i>neso, 1</i> – убивати
<i>clauses (part. perf. від claudio</i> - замикати, зачиняти, оточувати)	<i>nox, noctis, f</i> – ніч
<i>coactus, a, um (part. perf. від cogo</i> – примушувати, зганяти, збирати)	<i>omnis, e</i> - весь, вся, все; цілий, а, е; кожний, а, е
<i>conficio, fęci, fectum, ęre</i> – робити	<i>opprimo, pressi, pressum, ęre</i> - стискати
<i>contraho, xi, ctum, ęre</i> – стискати	<i>ostendo, tendi, tentum, ęre</i> – показувати
<i>cura, ae, f</i> – турбота, опіка	<i>paro, 1</i> – готувати
<i>deceptus, a, um (part. perf. від decipio</i> - обманювати)	<i>parvus, a, um</i> – малий, а, е
<i>denique</i> – нарешті	<i>per</i> (з асс.) – через, під час, в, з
<i>deus, dei, m</i> – бог	<i>pervenio, veni, ventum, ĩre</i> – приходити
<i>desiicio, ięci, ięctum, ęre</i> – розкидати	<i>plerumque</i> – переважно, звичайно
<i>do, dedi, datum, däre</i> – давати	<i>posulum, i, n</i> – чаша, бокал
<i>dolor, -ęris, m</i> – біль, страждання	<i>praebeo, bui, itum, ęre</i> – давати

error, -ōris, m – блукання

expecto, 1 – чекати

frango, fregi, fractum, ęre – розбивати

fames, is, f – голод

frigor, -ōris, m – холод

fulmino, 1 – кидати блискавки

gaudium, ii, n – втіха, радість

habito, 1 – жити, мешкати

ibi – там

incōla, ae, m, f – житель (-лька)

interficio, feci, fectum, ęre – убивати

remitto, misi, missum, ęre – відпускати

solvo, solvi, solutum, ęre – платити

sacrum, i, n – священна річ

sed – але

socius, ii, m – друг, супутник

tempestas, -ātis, f – пора, біда, негода

testimonium, i, n – свідчення, доказ

veritas, -ātis, f – істина, правда

vinco, vici, victum, ęre – перемагати

virtus, -ūtis, f - мужність

Lectio quinta.

Acti labores iucundi.

ДАВНОМИНУЛИЙ ЧАС ДІЙСНОГО СПОСОБУ ПАСИВНОГО СТАНУ (PLUSQUAMPERFECTUM INDICATIVI PASSIVI)

Plusquamperfectum indicativi passivi складається із *participium perfecti passivi* відмінюваного дієслова і *imperfectum indicativi* допоміжного дієслова *esse*: **amatus, a, um eram** – мене (уже) полюбили.

Таблиця: Утворення *plusquamperfectum indicativi passivi*

Число	Особа	Дієвідміна			
		1	2	3	4
		Основа супіна			
		amat-	mot-	lect-	audit-
S.	1	amatus, a, um eram	motus, a, um eram	lectus, a, um eram	auditus, a, um eram
	2	amatus, a, um eras	motus, a, um eras	lectus, a, um eras	auditus, a, um eras
	3	amatus, a, um erat	motus, a, um erat	lectus, a, um erat	auditus, a, um erat
PI	1	amati, ae, a eramus	moti, ae, a eramus	lecti, ae, a eramus	auditi, ae, a eramus
	2	amati, ae, a eratis	moti, ae, a eratis	lecti, ae, a eratis	auditi, ae, a eratis
	3	amati, ae, a erant	moti, ae, a erant	lecti, ae, a erant	auditi, ae, a erant
		1s. я був прикрашений раніше	1s. я був зрушений раніше	1s. я був прочитаний раніше	1s. я був вислуханий раніше

**МАЙБУТНІЙ ЧАС 2 (ДРУГИЙ)
ДІЙСНОГО СПОСОБУ ПАСИВНОГО СТАНУ
(FUTŪRUM 2 (SECUNDUM) INDICATIVI PASSIVI)**

Futūrum 2 (secundum) indicativi passivi складається із participium perfecti passivi відмінюваного дієслова і futūrum 1 (primum) indicativi допоміжного дієслова esse: **amatus, a, um ero – мене люблять.**

Число	Особа	Дієвідміна			
		1	2	3	4
		Основа супіна			
		amat-	mot-	lect-	audit-
S.	1	amatus, a, um ero	motus, a, um ero	lectus, a, um ero	auditus, a, um ero
	2	amatus, a, um eris	motus, a, um eris	lectus, a, um eris	auditus, a, um eris
	3	amatus, a, um erit	motus, a, um erit	lectus, a, um erit	auditus, a, um erit
Pl.	1	amati, ae, a erīmus	moti, ae, a erīmus	lecti, ae, a erīmus	auditi, ae, a erīmus
	2	amati, ae, a erītis	moti, ae, a erītis	lecti, ae, a erītis	auditi, ae, a erītis
	3	amati, ae, a erunt	moti, ae, a erunt	lecti, ae, a erunt	auditi, ae, a erunt
		1s. я буду прикрашений раніше	1s. я буду зрушений раніше	1s. я буду прочитаний раніше	1s. я буду вислуханий раніше

ЧАСИ СИСТЕМИ ПЕРФЕКТА ПАСИВНОГО СТАНУ

Час дієслова	Відмінюване дієслово	Допоміжне дієслово esse у відповідних часах системи інфекта
Perfectum	Participium perfecti passivi	Praesens indicativi: S. 1. sum Pl. 1. sumus 2. es 2. estis 3. est 3. sunt

Plusquamperfectum	Participium perfecti passivi	Imperfectum indicativi: S. 1. eram Pl. 1. eramus 2. eras 2. eratis 3. erat 3. erant
Futūrum 2	Participium perfecti passivi	Futūrum 1 indicativi: S. 1. ero Pl. 1. erīmus 2. eris 2. erītis 3. erit 3. erunt

Вправа № 1. Провідмініяйте дієслова у всіх часах системи перфекта пасивного стану:

Gravo, avi, atum, āre - навантажувати, тиснути; relinquo, liqui, lictum, ěre - залишати, кидати.

Вправа № 2. Визначте форми дієслів і перекладіть:

Adduxi, adducebant, adducam, adducti erīmus, adduxeramus; liberatae sumus, liberabītis, liberata eratis, liberavērit, liberaveram; posuisti, positum est; sparsīstis, sparseratis, sparsae erūnt; territi eratis, terrebo.

Вправа № 3. Перекладіть подані форми дієслів:

Enaratae - estis	victus - est	ductum - sum
- eratis	- erat	- eram
- erītis	- erit	- ero

Вправа № 4. Перекладіть речення, визначте у них форми дієслів:

1. Hannībal primus copias suas trans Alpes in Italiam traduxit, quod nemo unquam ante eum fecerat. 2. Calchas sacerdos Graecis in Troiam navigantībus: “ Non solventur naves, - inquit, - priusquam Agamemnōnis filia immolata erit”. 3. Archimēdis sepulcrum, a Syracusānis ignorātum, a Cicerōne repertum erat. 4. Ingens praeda, e Macedonia Romam deportāta, in triumpho vecta erit. 5. Tres milītes

vulnerāti erant. 6. Catilīna eiusque socii vel trucidāti, vel in carcērem coniecti erant. 7. Plurimae gentes a Romanis in servitūtem redactae erunt. 8. Cum copiae e castris educatae erunt, in hostes ducentur. 9. Romūlus et Remus, ut fama est, in iisdem locis, ubi expositi educatique erant, urbem condēre statuērunt.

Вправа № 5. Прочитайте тексти і перекладіть:

De bello civīli.

Tum Sulla cum exercītu suo Romam properāvit. Eique, qui Mario favēbant, omnes superāti sunt. Nihil eius victoria fuit crudelius. Sulla dictātor factus est. Tabūlae proscriptionis ab eo propositi sunt, ubi scripta erant nomīna eōrum, qui occīsi erunt. Quod omnes eius saevitiam vehementer vituperābant, postridie multa etiam nomīna addidit. Ingens fuit caesōrum multitūdo. Avaritia etiam saevitiae causa fuit, multoque plures propter divitias quam propter victōris odium necati sunt.

De causa belli Troiani.

Erant nuptiae Pelei, regis Thessaliae, et Tetidis deae. Omnes dei invitāti erant, praeter Discordiam. Dea Discordiae ira commōta est et malum aureum inter epulantes iactāvit, in quo (на якому) inscriptum erat “Pulcherrīmae” (найкрасивішій). Diu Iuno, Minerva, Venus de malo certābant. Denīque iussu Iovis a Mercurio ad Paridem, regis Priami filium, ductae erant. Iuno Paridi potentiam, Minerva sapientiam, Venus Helenam, pulcherrīmam mulierum, promīsit. Paris Veneri malum tradidit. Paulo post a Priamo patre in Graeciam missus est. Ibi Helenam, Minelāi regis uxōrem, rapuit. Hinc bellum Troiānum incipitur. Multos annos ad Troiam pugnātum erat. Denīque Troia a Graecis dolo capta et delēta est.

Вправа № 6. Дайте відповіді на запитання до тексту “De causa belli Troiani”:

1. Quam deārum Pelēus ad suas nuptias non invitāvit? 2. Quōmodo dea Discordia controversiam inter deos concitavit? 3. Quae inscriptio in malo aureo fuit? 4. Quod consilium Iuppīter concertantibus deis declarāvit? 5. Quae bona deae Parīdi

suo iudīci, promisērunt? 6. Qua pollicitatiōne Paris motus est? 7. Qua de causa bellum Troiānum inceptum est?

Вправа № 7. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Calamitate doctus sum. – Біда мене навчила.
2. Post scriptum (скорочено P.S.). – Після написаного, постскрипtum.
3. Post factum. – Після зробленого, постфактум, заднім числом.
4. Nitimur in vetitum, semper cupimusque. - Ми прагнемо до забороненого і завжди бажаємо недозволеного.
5. Nihil agenti dies longus est. – Тому, хто нічого не робить, день довгий.
6. Dives est, qui sapiens est. – Щасливий той, хто мудрий.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ab – від, з, із

addo, didi, ditum, ěre – додавати

aureus, a, um – золотий, а, е

avaritia, ae, f – жадність, скупість

caesus, a, um (part. perf. до caedo – бити, колоти, рубати, вбивати)

capio, cēpi, captum, ěre – брати, взяти

carcer, -ěris, m – в'язниця

castrum, i, n – укріплення, форт

causa, ae, f – причина, привід, основа

certo, i – сперечатися

condo, didi, ditum, ěre – будувати

coniicio, ieci, iectum, ěre – скидати

coria, ae, f – багатство

crudelis, e – жорстокий, а, е

multitudo, -inis – велика кількість

navigo, i – плисти

nesco, i – убивати, знищувати

nuptiae, -arum, f – весілля, одруження

occido, cidi, cisum, ěre – валити, убивати, мучити

odium, ii, n – ненависть, ворожнеча

plurimum (adv.) - дуже багато

postridie (adv.) – наступного дня

praeda, ae, f – здобич, нажива

praetor (praep. з асс.) – при, повз, крім

prior, prius – перший (з двох)

promitto, misi, missum, ěre – обіцяти

propere, i – спішити, прискорювати

propone, posui, positum, ěre – ставити вперед, виставляти, оголошувати

deleo, evi, etum, ēre – знищувати
denique – нарешті, щойно
deporto, 1 – відносити, відвозити
duco, duxi, ctum, ěre – водити, вести
educō, 1 – виховувати, створювати
etiam – також, навіть ще, очевидно
ex – з, від, із, через, унаслідок
exercitus, us, m – військо
expositus, a, um (part. Perf. до expono –
відкритий, а, е; ласкавий, а, е)
facio, fēci, factum, ěre – робити, діяти
fama, ae, f – чутка
faveo, favi, fautum, ēre – сприяти
gens, gentis, n – рід, родова община
hostis, is, m, f – чужинець, ворог
iacto, 1 – кидати
ignoro, 1 – не знати
immolo, 1 – приносити в жертву
incipio, seri, sertum, ěre – починати
ingens, -ntis – великий, а, е
invito, 1 – запрошувати
ira, ae, f – гнів
iussus, us, m – наказ, веління
locus, i, m – місце
malus, i, m – яблуко
miles, -itis, m – воїн
mitto, misi, missum, ěre – посилати
mulier, -ěris, f – жінка, заміжня жінка

proscribo, scripsi, scriptum, ěre –
публічно оголошувати
propter (adv.) – поблизу, поряд
quod – тому що, бо, що
rapio, rapui, raptum, ěre – хапати
redigo, ēgi, actum, ěre – відганяти
reperio, peri, partum, ĩre – знаходити
rex, regis, m – цар
sacerdos, -ōtis, m, f – жрець, жриця
saevitia, ae, f – жорстокість
sepulcrum, i, n – могила, гробниця
servitus, -ūtis, f – рабство, неволя
statuo, tui, tutum, ěre – ставити
tabula, ae, f – дошка, плита, таблиця
trado, didi, ditum, ěre – віддавати
trans (з acc.) – через, за
triumpho, 1 – торжествувати
trucidō, 1 – різати, убивати, знищувати
ubi – де
unquam – будь-коли
ut – як
uxor, -ōris, f – дружина, жінка
vel – або, чи
vehementer – сильно, міцно, рішуче
veho, vexi, vectum, ěre – носити, везти
victor, -ōris, m – переможець
vitupěro, 1 – ганити, гудити, сварити
vulnero, 1 – поранити, поразити

Lectio sexta.

Exempla verbis sunt utiliora.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ (GRADUS COMPARATIONIS ADIECTIVORUM)

У латинській мові прикметники мають три ступені порівняння:

Звичайний ступінь	-	gradus positivus,
вищий ступінь	-	gradus comparativus,
найвищий ступінь	-	gradus superlativus.

ВИЩИЙ СТУПІНЬ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ (GRADUS COMPARATIVUS)

Gragus comparativus утворюється додаванням до **основи прикметника** суфікса **-ior-** для чоловічого та жіночого роду, **-ius-** для середнього роду.

Таблиця: Утворення вищого ступеня порівняння прикметників

Gradus positivus	Gen. sing.	Gradus comparativus	
		m, f	n
clarus, a, um – світлий, а, е	clar-i	clarior світліший, а	clarius світліше
pulcher, chra, chrum красивий, а, е	pulchr-i	pulchrrior красивіший, а	pulchrrius красивіше
miser, ěra, ěrum бідний, а, е	miser-i	miserior бідніший, а	miserius бідніше
fortis, e хоробрий, а, е	fort-is	fortior хоробріший, а	fortius хоробріше
felix, -icis щасливий, а, е	felic-is	felicior щасливіший, а	felicrius щасливіше
sapiens, -ntis розумний, а, е	sapient-is	sapientior розумніший, а	sapientius розумніше

Прикметники у вищому ступені відмінюються як іменники 3 відміни приголосної групи, тобто в **abl. sing.** приймають закінчення **-e**, в **gen. plur. -um**, а в **nom. plur. середнього роду -a**.

Таблиця: Відмінювання прикметників у вищому ступені

	Singularis	Pluralis
	m, f, n	m, f, n
Nom.	clarior (m, f), clarius (n)	clariores (m, f), clariora (n)
Gen.	clarior-is (m, f, n)	clariorum (m, f, n)
Dat.	clariori (m, f, n)	clarioribus (m, f, n)
Acc.	clariorum (m, f), clarius (n)	clariores (m, f), clariora (n)
Abl.	clariore (m, f, n)	clarioribus (m, f, n)
Voc.	clarior (m, f), clarius (n)	clariores (m, f), clariora (n)

НАЙВИЩИЙ СТУПІНЬ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ (GRADUS SUPERLATIVUS)

1. Gradus superlativus утворюється додаванням до **основи прикметника суфікса -issim-** та **родових закінчень -us (m), -a (f), um (n)**.

Таблиця: Утворення найвищого ступеня порівняння прикметників

Gradus positivus	Gen. sing.	Gradus superlativus
clarus, a, um світлий, а, е	clar-i	clarissimus, a, um найсвітліший, а, е
fortis, e хоробрий, а, е	fort-is	fortissimus, a, um найхоробріший, а, е
felix, -icis щасливий, а, е	felic-is	felicissimus, a, um найщасливіший, а, е
recens, -ntis свіжий, а, е	recent-is	recentissimus, a, um найсвіжіший, а, е

2. Прикметники 2 та 3 відмін, які закінчуються на **-er**, **gradus superlativus** утворюють додаванням до форми чоловічого роду у називному відмінку однини **суфікса -rim-** та **родових закінчень -us, -a, -um**.

Таблиця:

Gradus positivus	Gradus superlativus	Переклад
niger, gra, grum	nigerrimus, a, um	найчорніший, а, е
pulcher, chra, chrum	pulcherrimus, a, um	найкрасивіший, а, е
liber, ěra, ěrum	liberrimus, a, um	найвільніший, а, е
acer, acris, acre	acerrimus, a, um	найгостріший, а, е
celer, ěris, ěre	celerrimus, a, um	найшвидший, а, е

3. Шість прикметників 3 відміни на **-ilis** утворюють **gradus superlativus** додаванням до основи прикметника суфікса **-līm-** та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Таблиця:

Gradus positivus	Gen. sing.	Gradus superlativus	Переклад
facilis, e	facil-is	facillimus, a, um	найлегший, а, е
difficilis, e	difficil-is	difficillimus, a, um	найважчий, а, е
humilis, e	humil-is	humillimus, a, um	найнижчий, а, е
gracilis, e	gracil-is	gracillimus, a, um	найстрункіший, а, е
similes, e	simil-is	simillimus, a, um	найподібніший, а, е
dissimilis, e	dissimil-is	dissimillimus, a, um	найнепохожіший, а, е

Інші прикметники 3 відміни на **-ilis-** утворюють **gradus superlativus** шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-issīm-** та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Таблиця:

Gradus positivus	Gen. sing.	Gradus superlativus	Переклад
utilis, e	util-is	utilissimus, a, um	найкорисніший, а, е
notabilis, e	notabil-is	notabilissimus, a, um	найзамітніший, а, е

memorabilis, e	memorabil-is	memorabilissimus, a, um	найпам'ятніший, а, е
----------------	--------------	-------------------------	----------------------

Прикметники у найвищому ступені відмінюються за 1 (f) та 2 (m, n) відміною.

Таблиця: Відмінювання прикметників у найвищому ступені

	Singularis		
	m	f	n
Nom.	utilissimus	utilissimā	utilissimum
Gen.	utilissim-i	utilissim-ae	utilissim-i
Dat.	utilissimo	utilissimae	utilissimo
Acc.	utilissimum	utilissimam	utilissimum
Abl.	utilissimō	utilissimā	utilissimō
Voc.	utilissimē	utilissimā	utilissimum
	Pluralis		
	m	f	n
Nom.	utilissimi	utilissimae	utilissima
Gen.	utilissimōrum	utilissimārum	utilissimōrum
Dat.	utilissimis	utilissimis	utilissimis
Acc.	utilissimos	utilissimas	utilissima
Abl.	utilissimis	utilissimis	utilissimis
Voc.	utilissimi	utilissimae	utilissima

СУПЛЕТИВНІ СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Суплетивні ступені порівняння прикметників утворюються від різних основ.

Gradus positivus	Gradus comparativus	Gradus superlatus
bonus, a, um – добрий, а, е	melior (m, f) melius (n)	optimus, a, um
malus, a, um – поганий, а, е	peior (m, f) peius (n)	pessimus, a, um
magnus, a, um – великий, а, е	maior (m, f) maius (n)	maximus, a, um
parvus, a, um - малий, а, е	minor (m, f) minus (n)	minimus, a, um
multi, a, um - численні	plures (m, f) plura (n)	plurimi, ae, a

ОПИСОВИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметники, які закінчуються на **-us, -a, -um** з попереднім голосним, утворюють **вищий ступінь** описово за допомогою слова **magis (більше)** і **найвищий ступінь** за допомогою слова **maxime (найбільше)**.

Gradus positivus	Gradus comparativus	Gradus superlativus
necessarius, a, um - необхідний, а, е	magis necessarius, a, um	maxime necessarius, a, um
dubius, a, um – непевний, а, е	magis dubius, a, um	maxime dubius, a, um
egregius, a, um - знаменитий, а, е	magis egregius, a, um	maxime egregius, a, um
але: antiquus, a, um - древній, я, є	antiquior, -ius	antiquissimus, a, um

Ступені порівняння прикметників на **-dicus, -ficus, -volus**

Gradus positivus	Gradus comparativus	Gradus superlativus
maledicus, a, um - лихослівний, а, е	maledicentior, -ius	maledicentissimus, a, um
magnificus, a, um - величавий, а, е	magnificentior, -ius	magnificentissimus, a, um
benevolus, a, um - доброзичливий, а, е	benevolentior, -ius	benevolentissimus, a, um

УТВОРЕННЯ

СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ПРИЙМЕНИКОВОГО ПОХОДЖЕННЯ

Н.В! Деякі прикметники, що походять від прийменників, мають тільки вищий і найвищий ступені:

	Gradus comparativus	Gradus superlativus
prae (з асс.) - перед	prior, prius – попередній, я, є	primus, a, um – перший, а, е
prope (з асс.) – близько	propior, propius – ближчий, а, е	proximus, a, um – найближчий, а, е
post (з асс.) - після	posterior, posterius –	postremus, a, um –

	наступний, а, е	останній, я, е
extra (з асс.) – зовні	exterior, exterius – зовнішній, я, е	extremus, а, um – крайній, я, е
intra (з асс.) – всередині	interior, interius – внутрішній, я, е	intimus, а, um – найглибший, а, е
supra (з асс.) – вгорі	superior, superius – вищий, а, е	supremus, а, um або summus, а, um – найвищий, а, е
infra (з асс.) – внизу	inferior, inferius – нижчий, а, е	infimus, а, um – найнижчий, а, е
ultra (з асс.) – по той бік	ulterior, ulterius – потойбічний, а, е	ultimus, а, um – останній, я, е
citra (з асс.) – по цей бік	citerior, citerius – ближчий, а, е	-

Вправа № 1. Визначте відміну прикметників та утворіть ступені порівняння від прикметників, перекладіть українською мовою:

Saluber, -bris, -bre; prudens, -ntis; impiger, -gra, -grum; idoneus, а, um; celer, -
ēris, -ēre; maledīcus, а, um; illustris, е; gravis, е; studiosus, а, um; simplex, -īcis;
gracilis, е; malus, а, um; paluster, -stris, -stre; par, paris; audax, -ācis; sapiens, -ntis;
magnus, а, um.

Вправа № 2. Провідмініяйте словосполучення і перекладіть:

Orator clarior; femīna pulcherrīma; opus gravius; gens maxīma.

Вправа № 3. Перекладіть українською мовою:

1. Lupus forma canis simillimus est. 2. Terra maior est Luna, minor Sole. 3.
Socrātes omnium philosophōrum Graeciae sapientissimus erat. 4. Nulla est terra
patria melior. 5. Exempla praecceptis utiliora sunt. 6. Dolor animi morbus gravior est,
quam corpōris. 7. Nunc una machīna brevior tempore difficillius opus explet, quam
antea multōrum homīnum manus explēbant.

Вправа № 4. Перекладіть латинською мовою:

Воїн хоробріший, атлет найшвидший, дівчина найрозумніша, суддя справедливіший, хлопчик маленький, жінка красивіша, труд приємніший.

Вправа № 5. Прочитайте текст і перекладіть:

De clarissimis urbibus et fluminibus Italiae.

Multae urbes clarae sunt. Clara est Capua, clarior Alba Longa, clarissima Roma. Multi sunt in Italia fluvii. Notus est Ticinus, notior Padus, notissimus Tibēris. Fluvii Italiae longum cursum non habent. Padus est longior et profundior, quam Tibēris. Padus est longissimus et profundissimus omnium fluviorum Italiae, sed non est in numero longissimorum et profundissimorum fluviorum Eurōpae. Longiorem cursum Rhenus et Rhodanus et Danuvius habent. Fertilissima ac felicissima regio Italiae est Campania. Celeberrima et florentissima omnium urbium Italiae erat Roma.

Вправа № 6. Перекладіть речення латинською мовою:

Рим – найстаріше місто в Європі. Закони Спарти вважалися найсуворішими. Читайте швидше і правильніше, працюйте старанніше.

Вправа № 7. Визначте, від яких латинських основ походять в українській мові деривати:

Асиміляція, оптимізм, песимізм, максимальний, мінімальний.

Вправа № 8. Прочитайте текст і перекладіть:

De varietate morum.

Magna est varietas morum populorum. Ut regiones dissimillimae sunt, ita mores incolarum dissimillimi sunt. Aliis temporibus populis alii mores sunt. Dissimillimi erant mores Germanorum antiquorum et Romanorum. Romani pulcherrima aedificia et celeberrimas urbes habebant; domus Germanorum humillimae et angustissimae erant. Nonnullae gentes Germanorum temporibus

Caesāris certas sedes non habēbant. Romāni habēbant templa pulcherrīma et simulācra deōrum pretiōsa, Germāni simulācra et imagīnes deōrum non habēbant.

Вправа № 9. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Honores mutant mores, sed raro in meliores. – Почесті змінюють характери, але рідко на кращі.

2. Vona opinio homīni tutior pecunia. – Для людини добра репутація дорожча грошей.

3. Tunīca homīni proprior est pallio. – Туніка людині ближча, ніж плащ.

4. Litterārum radīces amarae sunt, fructus – iucundiores. – Корені наук гіркі, плоди – приємніші.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

aedificium, i, n – будова, будинок

alius, a, ud – інший, а, е

angustus, a, um – вузький, а, е

anīmus, i, m – дух, думка, мислення

antea – перед тим, раніше

audax, -ācis – сміливий, а, е

canis, is, m, f – пес

celeber, bris, bre – славний, а, е

certus, a, um – вірний, а, е

cursus, us, m – біг, їзда

dolor, -ōris, m – біль, страждання

expleo, evi, etum, ēre – наповнювати

tertilis, e – урожайний, а, е

florens, -ntis (part. perf. до floreo – квітучий, а, е)

incōla, ae, m, f – мешканець (-нка)

machīna, ae, f – механізм, знаряддя

maledīcus, a, um – лихослівний, а, е

manus, us, f – рука

morbus, i, m – хвороба, недуга

mos, moris, m – звичай, спосіб життя

nonnullus, a, um – деякий, а, е

notus, a, um (part. perf. до nosco – пізнавати, знати, вивчати)

nunc (adv.) – тепер, в даний час

omnis, e – кожний, а, е

opus, opēris, n – робота, заняття

paluster, -stris, -stre – багnistий, а, е

praescriptum, i, n – вказівка, настанова

profundus, a, um – глибокий, а, е

flumen, -īnis, n – течія, вода, ріка
gens, gentis, f – рід, народ
gracilis, e – стрункий, а, е
gravis, e – важкий, а, е
habeo, ui, itum, ēre – мати, володіти
idoneus, a, um – зручний, а, е
illustris, e – знаменитий, а, е
impiger, gra, grum – діяльний, а, е

prudens, -ntis – розумний, а, е
quam (adv.) – як, ніж
regio, -ōnis, f – область, кордон, район
saluber, -bris, -bre – здоровий, а, е
similis, e – подібний, а, е
studiosus, a, um – старанний, а, е
utilis, e – корисний, а, е
varietas, -ātis, f – різноманітність

Lectio septima.

Fortiter in re, suaviter in modo.

ПРИСЛІВНИК (ADVERBIUM)

Головним чином прислівники відносяться до дієслова і показують, як, коли, де, з якої причини, з якою метою відбувається дія. Прислівники також можуть відноситися до прикметника або іншого прислівника, вказуючи на їх ознаки: Laborāmus interdium. Laborāmus semper.

У латинській мові прислівники поділяються на дві групи:

- 1) **самостійні**: saepe (часто), ubi (де), ibi (там), semper (завжди) та ін.;
- 2) **похідні**, які утворилися від прикметників: cito (швидко), clare (ясно), graviter (важко), sapienter (розумно) та ін.

УТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

1. Від **прикметників I-II відміни** прислівники утворюються шляхом додавання до **основи прикметника суфікса -e**:

Прикметник	Gen. sing.	Прислівник	Переклад
altus, a, um	alt-i	alte	високо
longus, a, um	long-i	longe	довго
latus, a, um	lat-i	late	широко
pulcher, chra, chrum	pulchr-i	pulchre	гарно
miser, ěra, ěrum	misěr-i	misěre	нещасно
tener, ěra, ěrum	teněr-i	teněre	ніжно

2. Від **прикметників II відміни** походять також прислівники на -o.

raro – рідко

falso - фальшиво

sero – пізно

primo – спочатку.

3. Від прикметників III відміни прислівники утворюються додаванням до **основи прикметника суфікса -ĭter**, якщо основа прикметника закінчується на **-nt**, то до **основи додається суфікс -er**:

Прикметник	Gen. sing.	Прислівник	Переклад
acer, acris, acre	acr-is	acrĭter	жорстоко
celer, -ĕris, -ĕre	celĕr-is	celerĭter	швидко
fortis, e	fort-is	fortĭter	хоробро
brevis, e	brev-is	brevĭter	коротко
felix, -ĭcis	felic-is	felicĭter	щасливо
simplex, -ĭcis	simplic-is	simplicĭter	просто
sapiens, -ntis	sapient-is	sapienter	розумно
prudens, -ntis	prudens-is	prudenter	розсудливо

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Прислівники мають два ступені порівняння: **вищий** (gradus comparativus) і **найвищий** (gradus superlativus).

Gradus comparativus прислівників утворюється додаванням до основи прикметника суфікса **-ius**.

Gradus superlativus прислівників утворюється від найвищого ступеня прикметника заміною закінчення **-us** на **-e**.

Таблиця: Утворення ступенів порівняння прислівників

Adiectivum	Adverbium	Gradus comparativus	Gradus superlativus
latus	late – широко	lat-ius	latissĭme
lentus	lente – поволі	lent-ius	lentissĭme
piger	pigre – ліниво	pigr-ius	pigerrĭme
niger	nigre – темно	nigr-ius	nigerrĭme
acer	acrĭter – гостро	acr-ius	acerrĭme

fortis	fortiter – хоробро	fort-ius	fortissime
facilis	faciliter – легко	facil-ius	facillime
celer	celeriter – швидко	celer-ius	celerrime
pulcher	pulchre – гарно	pulchr-ius	pulcherime
iustus	iuste – справедливо	iust-ius	iustissime
utilis	utiliter - корисно	util-ius	utilissime

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Adverbium	Gradus comparativus	Gradus superlativus
bene – добре	melius	optime
male – погано	peius	pestime
magnopere – дуже	magis	maxime
multum – багато	plus	plurimum
parum – мало	minus	minime
saepe – часто	saepius	saepissime
diu – довго	diutius	diutissime
prope - близько	Propius	proxime

Ця таблиця ілюструє суплетивне утворення ступенів порівняння прислівників.

Вправа № 1. Прочитайте тексти і перекладіть:

De Aegypto.

Aegyptus olim regnum Afrīcae erat. Incōlae Aegypti antiquitus praecipue agriculturam exercēbant et mercaturam cum populis Eurōpae, praesertim cum Graecis. Nilus fluvius antea erat et nunc est beneficium natūrae, quia in Aegypto raro pluit; Nilus autem extra ripas diffluit terramque irrigat. Itaque agricōlae Aegypti habitābant non procul a ripis Nili. Silvae in Aegypto non erant. E plantis erant in hortis

fici, citri, palmae, in limosia – papyri et loti. Metallis Aegyptus non abundabat; erat quidem et aurum et argentum in Aegypto, sed parum.

Hiēme et aestāte.

In Sicilia, hiēmes Publio et Quinto fratri acerbae fuērunt. Hiēme enim libēri saepe in villa mansērunt, nec cum comitibus ludere potuērunt. Prope flumen aut per propinquos agros non iam ambulavērunt. Tullia autem diu aegra fuit. Nunc vero iuvēnes et senes ver delectat. Celēres hirundīnes e longinquis terris ad Siciliam iam properavērunt, nova folia altis platanis sunt, servi hortum et agros rursus colunt. Salve, ver! Te laudāmus: magnam enim felicitātem hominibus praebes. Solis ardor omnibus hominibus placet, vere et aestāte laetam vitam agimus.

Gallus et Vulpes.

Vulpes. – Ave, galle! Laetum nuntium tibi nuntio. Pacem enim hodie omnia animalia inter se composuērunt.

Gallus. – Talem nuntium, o amīce, a te non expectābam. Qua re vehementer ego delector omnesque aequales mecum delectabūntur.

Vulpes. – Nonne mecum talem diem celebrābis? Descende! Tibi osculum fraternum dabo.

Gallus. – Paulisper mane, o carissīme, procul enim duos canes adscipio. Ad nos accurrunt, quoque tibi oscūla dabūnt...

Vulpes. – Apud eos excusa me. Mihi enim longum est iter. Vale.

Вправа № 2. Перекладіть українською мовою:

1. Duces nostri sapienter rem publicam nostram regunt. 2 Acrīter et vehementer Graeci apud Marathōnem pugnavērunt. 3. Saepe Germani cum Gallis acerrīme pugnavērunt. 4. Milītes nostri fines rei publicae nostrae vigilanter custodiunt. 5. Romāni in theātro clamābant: pulchre, bene, recte! 6. Audacter in re, in consilio prudenter. 7. Avis celerius volat. 8. Amīci nostri optīme valēbant. 9. Facilius est dicere, quam agere. 10. Tempus celerrimum celerrīme fugit.

Проаналізуйте 2 та 5 речення за схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------	-----------------------------	----------------------------

Вправа № 3. Від даних прикметників утворіть прислівники та ступені порівняння прислівників. Перекладіть українською мовою:

Altus, celer, gravis, clarus, miser, humilis, felix, recens, brevis, magnus, simplex, gracilis.

Вправа № 4. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

Ректор, проректор, університет, інститут, факультет, лабораторія, аудиторія, декан.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

abundo, 1 – переливатись
acer, acris, acre – жорстокий, а, е
ago, ēgi, actum, ēre – робити, діяти
agricultūra, ae, f – землеробство
antea – перед тим, раніше
antiquitas, -ātis, f – древність
antiquitus (adv.) – з давніх-давен
apud – у, біля
audacter (adv.) – сміло, відважно
autem – але, зате, навпаки
avis, is, f – птах
beneficium, ii, n – послуга, милість
clamo, 1 – кричати
consilium, ii, n – рада
custodio, ivi (ii), itum, ĩre – охороняти
dico, dixi, dictum, ĩre – говорити
diffluo, fluxi, fluxum, ĩre – розливатися
diu – довго, протягом довгого часу
dux, ducis, m – вождь, провідник
exerceo, cui, citum, ĩre – займатись
extra (adv.) – зовні
ficus, i (us), f – смоківниця
fluvius, ii, n – течія води, ріка
fugo, 1 – уникати
habito, 1 – жити, мешкати

ripa, ae, f - берег ріки
vehementer – сильно, міцно
vihilanter – уважно
volo, 1- літати, летіти
valeo, lui, litum, ĩre – бути здоровим
hortus, i, m – город, сад, парк
irrigo, 1 – зрошувати, наводнювати
lotos (lotus), i, f – лотос
mercaturā, ae, f – торгівля, придбання
miles, -ĭtis, m – воїн
nunc (adv.) – тепер, у цей час
olim – колись, одного разу
parum – мало, небагато
planta, ae, f – рослина
pluo, plui, -, ĩre – падати (про дощ)
praecipue – переважно, особливо
praesertim – зокрема, передусім
procul – далеко, здалеку, глибоко
prudens, -ntis – розсудливий, а, е
pugno, 1 – битися
quia – тому що, бо
raro (adv.) – рідко
rectus, a, um – правильний, а, е
regnum, i, n – царство, держава
rego, rexi, rectum, ĩre – правити

Lectio octava.

Quisque suae fortunae faber est.

ЗАЙМЕННИКИ (PRONOMINA)

Займенники діляться на такі класи: 1) **особові** (pronomina personalia), 2) **зворотний** (reflexivum), 3) **присвійні** (possessiva), 4) **вказівні** (demonstrativa), 5) **означальні** (determinativa), 6) **питальні** (interrogativa), 7) **відносні** (relativa), 8) **неозначені** (indefinita), 9) **заперечні** (negativa).

Сюди належать також **займенникові прикметники** (adiectiva pronominalia).

Про особові займенники, зворотний та займенникові прикметники говорилося раніше.

ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ (PRONOMINA DEMONSTRATIVA)

Особового займенника 3-ї особи (він, вона, воно, вони) у латинській мові немає. Замість нього вживаються вказівні займенники:

Is, ea, id - **цей, ця, це; він, вона, воно**

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
Gen.	eius			eōrum	eārum	eōrum
Dat.	ei			eis (iis)		
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eō	eā	eō	eis (iis)		

Hic, haec, hoc - **цей, ця, це** (вказує на предмет, близький до того, хто говорить, і логічно відноситься до 1-ї особи, часто маючи значення "мій", "наш"):

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Gen.	huius			horum	harum	horum
Dat.	huic			his		
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his		

Ille, illa, illud - цей, ця, це (вказує на віддаленіший предмет і відноситься до 3-ї особи, позначаючи також відому особу);

iste, ista, istud - цей, ця, це; той, та, те (вказує на менш віддалений предмет і відноситься до 2-ї особи, тобто співрозмовника того, хто говорить).

Обидва займенники відмінюються за поданим нижче зразком.

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
Gen.	illius			illōrum	illārum	illōrum
Dat.	illi			illis		
Acc.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illō	illā	illō	illis		

ОЗНАЧАЛЬНИЙ ЗАЙМЕННИК (PRONOMINA DEMONSTRATIVA)

Idem, eadem, idem - той самий, та сама, те саме (утворені від вказівного займенника **is, ea, id** за допомогою ствердної частки **-dem**);

ipse, ipsa, ipsum - сам, сама, само.

При відмінюванні частка залишається незмінною.

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	idem	eadem	idem	eidem (iidem)	eaedem	eadem
Gen.	eisdem			eorundem	earundem	eorundem
Dat.	eidem			eisdem (iisdem)		
Acc.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
Abl.	eodem	eadem	eodem	eisdem (iisdem)		

ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ

(PRONOMINA NEGATIVA)

Nemo - ніхто

nihil - ніщо

Ці займенники відмінюються лише в однині з частковим використанням форм заперечного займенникового прикметника **ніякий, ніяка, ніякий – nullus, nulla, nullum**).

	Singularis	
Nom.	nemo	nihil
Gen.	neminis (nullius)	nullius rei (nihīli)
Dat.	nemini (nulli)	nulli rei
Acc.	neminem	nihil (nil, nihīlum)
Abl.	nemine (nullo)	nulla re (nihilo)

ВІДНОСНИЙ ЗАЙМЕННИК

(PRONOMEN RELATIVUM)

Qui, quae, quod - який, яка, яке

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae

Gen.	cuius	quōrum	quārum	quōrum		
Dat.	cui	quibus				
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quō	quā	quō	quibus		

ПИТАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ (PRONOMINA INTERROGATIVA)

Qui? quae? quod? - який? яка? яке?

quis? quid? - хто? що?

	Singularis	
Nom.	quis? - хто?	quid? - що?
Gen.	cuius? - кого?	cuius rei? - чого?
Dat.	cui? - кому?	cui rei? - чому?
Acc.	quem? - кого?	quid? - що?
Abl.	quo? - ким?	qua re? - чим?

N.B! Питальний займенник, співвідносний з прикметником (який? яка? яке?), відмінюється так, як відносний займенник.

НЕОЗНАЧЕНІ ЗАЙМЕННИКИ (PRONOMINA INDEFINITA)

Неозначені займенники утворюються шляхом додавання до відносних або питальних займенників незмінних часток неозначеності: *ali-*, *riam-*, *dam-*, *que-*, *vis-*, *-libet*, *-cunque*. При відмінюванні неозначених займенників частки лишаються незмінними.

<i>Aliquis, aliquid</i>	-	хто-небудь, що-небудь
<i>aliqui, aliqua, aliquod</i>	-	який-небудь, яка-небудь, яке-небудь
<i>quisquam, quidquam, quidquam</i>	-	якийсь, якась, яесь
<i>quilibet, quaelibet quodlibet</i>	-	будь-хто, будь-що
<i>quivis, quaevis, quodvis</i>	-	будь-який, будь-яка, будь-яке

quisquis, quidquid

- хто завгодно, що завгодно

quicumque, quaecumque, quodcumque - який завгодно, яка завгодно, яке завгодно.

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	quisque	quaeque	quodque	quique	quaeque	quaeque
Gen.	cuiusque			quorumque	quarumque	quorumque
Dat.	cuique			quibusque		
Acc.	quemque	quemque	quodque	quosque	quasque	quaeque
Abl.	quoque	quaque	quodque	quibusque		

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	quidam	quaedam	quoddam	quidam	quaedam	quaedam
Gen.	cuiusdam			quorundam	quarundam	quorundam
Dat.	cuidam			quibusdam		
Acc.	quendam	quandam	quoddam	quosdam	quasdam	quaedam
Abl.	quodam	quadam	quodam	quibusdam		

Вправа № 1. Провідмініяйте словосполучення:

Nic dies iucundus - цей приємний день; eādem spes incerta - така сама певна надія; ipsum genu generorum - сам шляхетний рід; ea terra pulchra - ця красива земля; id iter longum - цей довгий шлях; is homo clarus - цей відомий чоловік; idem verbum simplex - та сама проста промова.

Вправа № 2. Визначте форми слів і перекладіть:

Harum sentiētiarum simplicium; quem gradum magnum; ei libro Latino; eas terras ignotas; illi poētae clari; illius puellae pulchrae; isti amīci; pro patria nostra; eius laboris gravis; eōrum civium bonōrum; illos duces praeclaros.

Вправа № 3. Перекладіть українською мовою:

1. Medīce, frater meus eundem dolōrem dolet. 2. Non eīdem flori semper idem color aut idem odor aut eādem forma est. 3. Age, quod agis. 4. Eos libros legi, quos mihi dedisti. 5. Beneficium non in eo consistit, quod datur, sed in anīmo eius, qui dat.

6. Multos inimicos Romani, in ea pugna occidunt. 7. Philosophus quidam, nomine Bias, dixit: "Omnia mea mecum porto". 8. Faber est suae quisque fortunae. 9. Quo quisque est doctior, eo est modestior. 10. Optimus quisque modestissimus est. 11. Nemo melior fuit homine illo, nemo clarior, nemo honestior. 12. Nihil est agricultura melius, nihil dulcius. 13. Ea est iucundissima amicitia, quam similitudo morum coniungit. 14. Apud Spartiatas erat genus quoddam hominum, quod Hilotae appellabatur, quorum magna multitudo agros colabant. 15. Socrates verba, quae ei orator praeclarus scripserat, in iudicio non dixerat, sed suis verbis se defendit.

Вправа № 4. Утворіть gen. sing. від займенників.

Nemo, nos, tu, ea, qui, quid, hic, id, idem.

Вправа № 5. Визначте займенники та їх форми:

Eandem, mihi, quae, tibi, vobis, quos, illas, illa, cui, nemini, quorum, cuius, horum, eidem, ipsos.

Вправа № 6. Прочитайте тексти і перекладіть українською мовою:

De concordia.

Filii agricolae cuiusdam semper inter se litigabant. Pater ad concordiam eos revocabat et monebat: "Filii mei, obtemperate mihi et concordiam colite! Concordia amorem nutrit!" Sed filii praecepta partis neglegebant. Tum agricola virgularum fasciculum filiis dat et "Fasciculum hunc, - inquit, - frangite!" Sed filii frustra fasciculum frangere studebant. Tum pater: "Id vobis erit exemplo! Tuti ab iniuria inimicorum eritis, quamdiu inter vos amor et concordia erit. Simil ac discordia et rixae inter vos erunt, inimici et viri mali vobis nocebunt. Memoria verba tenete: concordia parvae res crescunt, discordia maxime dilabuntur".

Memorable dictum.

Nemo nostrum idem, est in senectute, qui fuit iuvenis, nemo mane, qui fuit pridie; quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his, quae videmus, manet; hoc est quod ait Heraclitus: in idem flumen bis non descendimus, manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est (perf. ind. pass.).

Вправа № 7. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Qui pro quo. - Один замість другого (змішування понять).
2. Cuique suum. – Кожному своє.
3. Status quo. – Наявне становище.
4. Quisque suae fortunae faber est. – Кожен – коваль власного щастя.
5. Trahit quemque sua voluptas. – Кожним володіє його пристрасть.
6. Fide, sed qui - vide. – Вір, але дивись кому.
7. Nemo amat, quem timet. – Ніхто не любить того, кого боїться.
8. Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes (Verg.) – Що б там не було, але я боюсь данайців, навіть коли вони несуть дарунки.
9. Qui bono? Cui prodest? – Кому на користь? Кому вигідно?
10. Ille dolet vere, qui sine teste dolet. – Той страждає по-справжньому, кому для цього не потрібні свідки.
11. Pax huic domui. – Мир дому сьому (формула вітання).
12. Nis spinas colligit, ille rosas. – Одному троянди, а другому – самі колючки.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

as – і, а, також	iucundus, a, um – приємний, а, е
ad (з асс.) – до, при, біля, на, для	iudicium, ii, n – заява, донос, доказ
aiō, ait – кажу, каже	iuvenis, is, m, f – юнак, дівчина
ager, agri, m – поле	liber, bri, m – книга
ago, egi, actum, ěre – вести, поганяти	lego, legi, lectum, ěre – читати
amicitia, ae, f – дружба, симпатія	malus, a, um – поганий, а, е
animus, i, m – дух, думка, мислення	magnus, a, um – великий, а, е
appello, l – кликати, звати	mane – рано, вранці
apud (праер. з асс) – при, біля, коло, у	melior, -ius – comparat. до bonus – добрий, а, е
aut – або	memoria, ae, f – пам'ять
beneficium, ii, n – милість, послуга	memorabilis, e – пам'ятний, а, е
bonus, a, um – добрий, а, е	modestus, a, um – розважний, а, е

colo, colui, cultum, ěre – обробляти	moneo, ui, ĩtum, ěre – нагадувати
color, -ōris, m – колір	multitudo, -ĭnis, f – велика кількість
concordia, ae, f – згода	multus, a, um – численний, а, е
coniungo, nxi, nctum, ěre – з'єднувати	neglego, exi, ectum, ěre – нехтувати
consisto, stiti, - , ěre – ставати	nemo – ніхто
cresco, crevi, cretum, ěre – рости	nihil (nil) – ніщо
curro, cucurri, cursum, ěre – бігати	noceo, ui, ĩtum, ěre – шкодити
defendo, fendi, fensum, ěre – захищати	nutrio, 4 – готувати, вирощувати
descendo, di, sum, ěre – сходити	obtempero, 1 – слухатись
dico, dixi, dictum, ěre – говорити	occido, cidi, cisum, ěre – валити
dilabor, lapsus sum, labi - розпадатися	odor, -ōris, m – запах, аромат
discordia, ae, f – розбрат, розлад	pars, partis, f – частина
do, dedi, datum, dāre – давати	parvus, a, um – малий, а, е
doctus, a, um (part. perf. до doceo – вчений, а, е)	praeseptum, i, n – вказівка, настанова
doleo, ui, itum, ěre – боліти, сумувати	pridie – напередодні, раніше
dolor, -ōris, m – біль, страждання	pugna, ae, f – битва
dulcis, e – солодкий, а, е	revoco, 1 – відкликати, відхиляти
exemplum, i, n – зразок, проба, приклад	rixa, ae, f – суперечка
faber, bri, m – майстер, ремісник	sed – але
filius, ii, m – син	semper – завжди
flos, -ōris, m – квітка, розквіт, цвіт	senectus, -ūtis, f - старість
flumen, -ĭnis, n – течія, ріка, вода	simil (adv.) – одночасно, спільно
fortuna, ae, f – доля, випадок, щастя	simil – як тільки, лише, тільки
frango, fregi, fractum, ěre – ламати	scribo, -psi, -ptum, -ěre – писати
frustra (adv.) – помилково, даремно	studeo, ui, - , ěre – намагатися, вивчати
genus, -ěris, n – рід, народ	teneo, ui, ntum, ěre – тримати, володіти
honestus, a, um – чесний, а, е	tempus, -ōris, n – час
homo, -ĭnis, m – людина	tum (adv.) – тоді, в той час
inimĭcus, i, m – ворог	video, vidi, visum, ěre – бачити, глядіти
iniuria, ae, f – несправедливість	vir, viri, m – чоловік, лицар
inter se – між собою	virga, ae, f – гілочка, паросток
inter vos – між вами	verbum , i, n – слово

Lectio nona.

Conscientia est mille testes.

ЧИСЛІВНИК
(NOMEN NUMERALE)

У латинській мові є чотири групи числівників:

- 1) **кількісні** – numeralia cordinalia (відповідають на запитання “скільки?”);
- 2) **порядкові** – numeralia ordinalia (запитання “котрий, а, е?”);
- 3) **розділові** – numeralia distributiva (запитання “по скільки?”);
- 4) **прислівникові** – numeralia adverbia (запитання “скільки разів?”).

Цифри		CARDINALIA	ORDINALIA
арабські	римські		
1	I	unus, a, um	primus, a, um
2	II	duo, duae, duo	secundus, a, um
3	III	tres, tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus, a, um
5	V	quinque	quintus, a, um
6	VI	sex	sextus, a, um
7	VII	septem	septimus, a, um
8	VIII	octo	octāvus, a, um
9	IX	novem	nonus, a, um
10	X	decem	decimus, a, um
11	XI	undēcim	undecimus, a, um
12	XII	duodēcim	duodecimus, a, um
13	XIII	tredēcim	tertius, a, um decimus, a, um
14	XIV	quattuordēcim	quartus, a, um decimus, a, um
15	XV	quindēcim	quintus, a, um decimus, a, um
16	XVI	sedēcim	sextus, a, um decimus, a, um
17	XVII	septendēcim	septimus, a, um decimus, a, um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus, a, um
19	XIX	undeviginti	undevicesimus, a, um
20	XX	viginti	vicesimus, a, um
21	XXI	unus, -a, -um et viginti (viginti unus)	unus, a, um et vicesimus, a, um (vicesimus primus)
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, a, um

Цифри		CARDINALIA	ORDINALIA
арабські	римські		
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus, a, um
30	XXX	triginta	tricesimus, a, um
40	XL	quadraginta	quadragesimus, a, um
50	L	quingenta	quingagesimus, a, um
60	LX	sexaginta	sexagesimus, a, um
70	LXX	septuaginta	septuagesimus, a, um
80	LXXX	octoginta	octogesimus, a, um
90	XC	nonaginta	nonagesimus, a, um
100	C	centum	centesimus, a, um
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesimus, a, um
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um
500	D	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um
1000	M	mille	millesimus, a, um
2000	II	duo milia	bis millesimus, a, um
3000	III	tria milia	ter millesimus, a, um
5000	V	quinque milia	quinquies millesimus, a, um
10000	X	decem milia	decies millesimus, a, um
20000	XX	viginti milia	vicies millesimus, a, um
100000	C	centum milia	centies millesimus, a, um
300 000	CCC	trecenta milia	trecenties millesimus
1000000	IXI	decies centena milia	

УТВОРЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Кількісні числівники від **1** до **10**, **20** (viginti), **100** (centum) і **1000** (mille) – основні числівники. Назви десятків і сотень – похідні, утворені, як правило, від цих числівників з деякими фонетичними змінами. Решта числівників – складені похідні.

1. Числівники від **11** до **17** утворюються складанням основного числівника і слова decim (із decem): **undecim** (**11**) і т.д.

2. Складені числівники з останньою цифрою **8** або **9** утворюються за допомогою віднімання з наступного десятка відповідно 1 або 2:

- 18 - duodeviginti
 19 - undeviginti
 28 - duodetriginta
 29 - undetriginta.

3. Числівники від **30** до **90** (десятки) утворюються за допомогою приєднання –ginta: **triginta** і т.д.

4. Двозначні числа від **21** до **99** можна позначати дwoяко: або спочатку називаються десятки, а потім одиниці або спочатку одиниці, далі сполучник et, а потім десятки: **24 - viginti quattuor** або **quattuor et viginti**.

5. Числівники від **200** до **900** (сотні) утворюються шляхом приєднання –centi (із centum): **trecenti** або -genti: **quadringenti**.

6. Числівники **більше 100** позначаються так: спочатку йдуть сотні, далі десятки, потім одиниці, тобто **675 – sescenti septuaginta quinque**.

УТВОРЕННЯ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Порядкові числівники, крім primus, secundus або alter, утворюються від відповідних кількісних числівників. Усі **порядкові числівники** розрізняються за граматичними родами і в **Nom. sing.** мають закінчення –us, -a, -um.

Починаючи з **18**, порядкові числівники утворюються за допомогою суфікса **-esīm-**: duodevicesīmus, a, um (від duodeviginti, 18) вісімнадцятий; vicesīmus, a, um (від viginti, 20) двадцятий; ducesīmus, a, um (від ducenti, 200) двохсотий і т.д.

N.B! У складених порядкових числівниках усі частини є порядковими (в українській – тільки остання):

786 - septingentesīmus octogesīmus sextus - сімсот вісімдесят шостий.

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ.

Із кількісних відмінюються unus, a, um; duo, duae, duo; tres, tria; сотні від 200 до 900 включно (ducenti – nongenti) і milia (тисячі).

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	N	m	f	n
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo
Gen.	unius	unius	unius	duōrum	duārum	duōrum
Dat.	uni	uni	uni	duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo
Abl.	unō	unā	unō	duōbus	duābus	duōbus

N.B! Числівник tres (m, f), tria (n) відмінюється за 3 відміною голосної групи у множині:

Causus	Pluralis		
	m	f	n
Nom.	tres	tres	tria
Gen.	trium	trium	trium
Dat.	tribus	tribus	tribus
Acc.	tres	tres	tria
Abl.	tribus	tribus	tribus

N.B! Сотні – від 200 до 900 відмінюються за 1 (f) і 2 (m, n) відміною іменників у множині:

Causus	Pluralis		
	m	f	n
Nom.	ducenti	ducentae	ducenta
Gen.	ducentōrum	ducentārum	ducentōrum
Dat.	ducentis	ducentis	ducentis
Acc.	ducentos	ducentas	ducenta
Abl.	ducentis	ducentis	ducentis

N.B! Числівник *mille* (тисяча) не відмінюється, для множини служить слово *milia* (тисячі), воно відмінюється за 3 відміною іменників голосної групи:

Casus	Pluralis
Nom.	<i>milia</i>
Gen.	<i>milium</i>
Dat.	<i>milibus</i>
Acc.	<i>milia</i>
Abl.	<i>milibus</i>

N.B! Порядкові числівники відмінюються як прикметники 1 (f) і 2 (m, n) відміни.

УЗГОДЖЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

1. Кількісні числівники до *mille* (тільки в однині у значенні одна тисяча) у латинській мові є означенням іменника, що вживається з ними.

2. Відмінювані числівники 1, 2, 3 і назви сотень від 200 до 900 узгоджуються з іменниками у роді, числі, відмінку:

Unus miles (m) – Nom. sing. - один воїн,
unum militem video – Acc. sing. - одного воїна бачу,
tria flumina (n) – Nom. plur. - три річки (тощо).

3. Невідмінювані кількісні числівники від 4 до 100 (*quattuor – centum*), а також числівник 1000 (*mille, sing.*) не впливають на відмінок іменника:

Decem aves (Nom. plur.) - десять птахів,
centum mala habeo (Acc. plur.) - сто яблук маю.

4. Від числівника *milia* – тисячі, як і від іменника, залежить інший іменник у родовому відмінку *tria milia militum* – три тисячі воїнів; *cum tribus milibus militum* – з трьома тисячами воїнів.

5. Порядкові числівники узгоджуються з іменниками у роді, числі, відмінку, як і в українській мові:

Annus millesimus nongentesimus alter (MCMXCII).

...singula milia – по одній тисячі	milies – тисячу разів
------------------------------------	-----------------------

РОЗДІЛОВІ І ПРИСЛІВНИКОВІ ЧИСЛІВНИКИ (NUMERALIA DESTRIBUTIVA ET ADVERBIA)

Розділові числівники відповідають на питання: по скільки? (quoteni?), прислівникові – на питання: скільки раз? (quotiens?). Розділові і прислівникові числівники утворюються від відповідних кількісних, за винятком перших двох. Розділові числівники мають родові закінчення множини 1 (f) і 2 (m, n) відміни.

Розділові числівники	Прислівникові числівники
singuli, ae, a – по одному	semel – раз
bini, ae, a – по два	bis – двічі
terni, ae, a - по три	ter – тричі
quaterni, ae, a – по чотири	quater – чотири рази
quini, ae, a – по п'ять	quinquies – п'ять разів
sini, ae, a – по шість	sexies – шість разів
septēni, ae, a – по сім	septies – сім разів
octōni, ae, a – по вісім	octies – вісім разів
noveni, ae, a – по дев'ять	novies – дев'ять разів
deni, ae, a – по десять	decies – десять разів
undēni, ae, a – по одинадцять...	undecies – одинадцять разів
...vicēni, ae, a – по двадцять	vicies – двадцять разів
...centēni, ae, a – по сто	centies – сто разів

N.B! Розділові числівники утворюються за допомогою суфікса **-n-**, а прислівникові, починаючи від п'яти, - за допомогою суфікса **-ies-**. Розділові

числівники, що вживаються тільки у множині, узгоджуються з іменниками у роді, числі і відмінку:

Apud Romānos quotanni bini consules creabantur. - У римлян щорічно обирались по два консули.

N.B! Розділові і прислівникові числівники вживаються при множині: bis bina sunt quattuor ($2 \times 2 = 4$); quater bina sunt octo ($4 \times 2 = 8$).

Вправа № 1. Перекладіть українською мовою:

Numeralia cardinalia.

1. Quattuor sunt anni tempōra: ver, aestas, autumnus, hiēms. 2. Februarius duodetriginta vel undetriginta dies habet. 3. Sex menses dimidium anni. 4. Annus habet trecentos sexaginta quinque vel sex dies, mensis triginta dies vel triginta unum. 5. Homo viginti annōrum est adulescens, homo sexaginta annos natus est senex. 6. In legiōne Romāna Caesaris temporibus sex milia militum erant. 7. In legiōne Romāna decem cohortes, in cohorte tres manipuli, in manipulo duae centuriae; centuria centum milites habēbat, deinde quinquaginta. 8. Quadringentos duodeoctoginta annos respūblica Romāna a consulibus gubernāta est.

Numeralia ordinalia.

1. Ut Romae consules, sic Carthagine quotannis bini reges creabantur. 2. Ter terna sunt novem. 3. Alii menses habent tricēnos dies, alii tricēnos singulos, mensis autem Februarius duodetriginta dies numerat. 4. O terque quaterque beāti, qui patriam in servitute non videbātis. 5. Consulibus bina milia militum data sunt. 6. Copiae nostrae unis castris Alesiae tenebantur, hostium autem binis.

Вправа № 2. Прочитайте числа:

IX et II sunt XI

XI et V sunt XVI

XVI et IX sunt XXV

L et XXX sunt LXXX

LXXX et XX sunt C

D et D sunt M.

Вправа № 3. Відгадайте загадку:

Est animal quod mane quattuor pedibus ambulat, meridie duobus, vespere tribus. (Homo)

Вправа № 4. Перекладіть українською мовою:

Quadringentesimus trecesimus quartus – quadragesimus septimus – octogesimus tertius – quodenonagesimus – centesimus sextus decimus – millesimus centesimus septimus decimus – bis millesimus undevicesimus.

Вправа № 5. Запишіть словами:

59, 71, 81, 118, 119, 312, 878, 1235, 1412, 1993, 1983, 2004, 2125.

Вправа № 6. Прочитайте тексти і перекладіть:

De diebus et mensibus.

Hora est vicesima quarta pars diei. Mensis triginta aut triginta unum solus Februarius duodetriginta aut undetriginta dies continent. Nomina mensium Romanae sunt originis. Antiquissimis autem temporibus apud Romanos annus fuit decem mensium. Primo mensi nomen fuit Martius, quinto Quintilis, sexto Sextilis, septimo September, octavo October, nono November, decimo December. Numa, alter rex Romanorum, numerum mensium duobus auxit et ordinem horum mutavit. Postea Romani Quintilem mensem Iulium, Sextilem Augustum nominaverunt. Iulio nomen est a Iulio Caesare, Augusto – ab Augusto imperatore. Primo mensis diei nomen fuit Kalendae, quinto Nonae, tertio decimo Idus; mensibus autem Martio, Maio, Iulio, Octobri septimo diei fuit Nonae, Idus quinto decimo.

Summarium historiae Romanae.

Annos numerabant Romani ab anno Urbis conditae, qui fuit ante aeram nostram septingentesimus quinquagesimus tertius. Initio reges per annos circiter ducentos quinquaginta civitatem ad arbitrium suum rexerunt. Anno quingentesimo

nono sive ab Urbe condita ducentesimo quadragesimo quarto, postquam expulsus est ex regno Tarquinius Superbus, creati sunt duo consules. Hunc statum quinque fere saecula observaverunt Romani. Iam anno ducentesimo sexagesimo sexto tota fere Italia in potestate Romanorum fuit.

Anno tricesimo imperium occupavit Augustus, qui primus imperator populi Romani fuit. Imperatoribus paruit imperium Romanum usque ad annum quadringentesimum septuagesimum sextum aerae nostrae sive millesimum ducentesimum tricesimum ab Urbe condita.

Вправа № 7. Провідмініяйте і перекладіть:

Tria oppida, unus testis, duae feminae, ducenti discipuli.

Вправа № 8. Від яких латинських числівників утворилися українські слова:

Дует, тріо, квартет, квінтет, секстет, октава, дуель, дублікат, трилогія, дециметр, процент.

Вправа № 9. Напишіть латинською мовою рік свого народження:

Зразок: natus sum (або nata sum) anno milesimo nongentesimo quadragesimo sexto.

Вправа № 10. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Primus inter pares. – Перший серед рівних.
2. Vox unius, vox nullius. – Голос одного – не голос.
3. Consuetudo est altera natura. – Звичка – друга натура.
4. Tertium non datur. – Третього не дано.
5. Duos qui lepores sequitur, neutrum capit. – Хто ганяється за двома зайцями, жодного не спіймає.
6. Tres faciunt collegium. – Троє складають колегію.
7. Conscientia est mille testes. – Совість – тисяча свідків.

8. *Semel scriptum, decies lectum.* – Раз написано, десять раз прочитано.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ab (з abl.) – від, з, із	mensis, is, m – місяць
ad (з acc.) – до, при, біля, на, для	meridies, ēi, m – полудень, південь
adulescens, -ntis – юний, а, е	millesīmus, a, um – тисячний, а, е
aera, ae, f – ера	miles, -ītis, m – воїн, солдат, вояк
aestas, -ātis, f – літо	muto, 1 – змінювати
alius, a, ud –інший, а, е	natus, a, um – народжений, а, е
ambūlo, 1 – ходити	nomino, 1 – називати
animal, is, n – тварина	numēro, 1 – рахувати
annus, i, m – рік	obseruo, 1 – спостерігати
ante (adv.) – перед, раніше	occupo, 1 – займати, окупувати
apud (praep. з acc.) – при, біля, коло, у	oppīdum, i, n – місто, укріплення
arbitrium, ii, n – судження	ordo, -īnis, m – ряд, верста, порядок
augeo, auxi, auctum, ēre – збільшувати	origo, -īnis, f – походження, рід
aut –або	pareo, ui, itum, ēre – являтися
autem – але, зате, навпаки	pars, partis, f – частина
autumnus, i, m – осінь	per (з acc.) – через, під час, по, в, з, на
beātus, a, um – щасливий, а, е	pes, pedis, m – стопа, нога
castrum, i, n –укріплення, форт	popūlus, i, m – народ, юрба
centuria, ae, f – центурія, сотня	postea (adv.) – пізніше
circīter (з acc.) – біля, коло; (adv.) - поблизу, приблизно	postquam – після того як, з того часу як
civitas, -ātis, f – держава	potestas, -ātis, f – влада
cohors, -rtis, f – когорта	regnum, i, n – царська влада, царство
condo, dīdi, ditum, ěre – будувати	rego, rexi, rectum, ěre – правити
contineo, tinui, tentum, ēre – замикати	rex, regis, m – цар, владика
coria, ae, f – запас, велика кількість	saecūlum, i, n – рід, покоління, епоха
coriae, ārum, f – війська	senex, senis adi. – старий, а, е
deīnde – згодом, потім, після того	senex, senis, m, f – старий дід, стара

dies, ēi, m, f – день
dimidium, i, n – половина
discipŭlus, i, m – учень, послідовник
do, dedi, datum, dāre – давати
ducenti, ae, a – двісті (m, f, n)
ex (z abl.) – від, із
expulsio, -ōnis, f – вигнання
femīna, ae, f – жінка, самиця
fere (adv.) – майже, приблизно
gubernō, l – керувати, правити
habeo, ui, itum, ēre – мати
hic, haec, hoc – цей, ця, це
hiems, hiēmis, f – зима, негода
hostis, is, m, f – чужинець, ворог
iam (adv.) – вже, зараз
imperium, ii, n – наказ, влада
initium, ii, n – вступ, початок
legio, -ōnis, m – легіон (складався з
4200-6000 піхотинців і 300 вершників);
військо
manipŭlus, i, m – загін, відділ піхоти
від 60 до 120 чоловік

баба
servītus, -ūtis, f – рабство, неволя
sic – так, таким чином
singuli, ae, a – по одному, поодинці
sive або seu (coni.) – або якщо, або
solus, a, um – лише один, а ,e
status, us, m – поза, позиція, стан
summārium, i, n – короткий виклад
suus, sua, suum – свій, я, є
tempus, -ōris, n – час
teneo, ui, ntum, ēre – тримати
ter – тричі, три рази
terni, ae, a – по три, троє, три
testis, is, m, f – свідок
tribus, us, f – триба, простий народ
totus, a, um – весь, вся, все
urbs, urbis, f – місто (здебільшого Рим)
usque (adv.) – безперервно, аж до
ut – як
vel – або

Lectio decima.

Errāre humanum est.

ІНФІНІТИВИ ТА ІНФІНІТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ (INFINITIVI)

1. **Infinitivus praesentis activi** утворюється додаванням до **основи інфекта** суфікса **-re** (1, 2, 4 дієвідміни) та **-ĕre** (3);
2. **Infinitivus praesentis passivi** утворюється додаванням до **основи інфекта** суфікса **-ri** (1, 2, 4 дієвідміни) та **-i** (3);
3. **Infinitivus perfecti activi** утворюється додаванням до **основи перфекта** суфікса **-isse**;
4. **Infinitivus perfecti passivi** складається з **participium perfecti passivi** та **esse**;
5. **Infinitivus futūri activi** складається з **participium futūri activi** та **esse**;
6. **Infinitivus futūri passivi** складається із **супіна** і дієслова **eo, ire** у пасивній формі **-iri**. (Форми інфінитива з 3-ї по 6-ту поза контекстом не перекладаються).

Таблиця: Утворення форм інфінитива

Infinitivus praesentis activi	Infinitivus praesentis passivi
виражають недоконану дію	
amāre – кохати	amāri – бути коханим, кохатись
docēre – навчати	docēri – навчатись
legēre – читати	legi – бути читаним
audīre – слухати	audīri – бути слуханим, слухатись

Infinitivus perfecti activi	Infinitivus perfecti passivi
виражають доконану дію	
amavisse – покохати	amatus, a, um esse – бути закоханим

docuisse - вивчити	doctus, a, um esse - бути вивченим
legisse - прочитати	lectus, a, um esse - бути прочитаним
audivisse - вислухати	auditus, a, um esse - бути вислуханим

Infinitivus futūri activi	Infinitivus futūri passivi
виражають доконану дію	
amatūrus, a, um esse - мати намір покохати	amatum iri
doctūrus, a, um esse - мати намір вивчити (кого-небудь)	doctum iri
lectūrus, a, um esse - мати намір прочитати	lectum iri
auditūrus, a, um esse - мати намір вислухати	auditum iri

Вправа № 1. Утворіть форми participium perfecti passivi від дієслів:

Monstro, 1 - показувати; terreo, 2 - залякувати; pono, 3 - розміщувати; munio, 4 – зміцнювати.

Вправа № 2. Утворіть форми participium futūri activi від дієслів:

Vasto, 1 - спустошувати; porrigo, 3 - витягувати; posco, 2 - псувати; punio, 4 - карати.

Вправа № 3. Утворіть усі види інфінітивів від дієслів:

Certo, 1 – сперечатися, змагатися; admoneo, 2 - застерігати; posco, 3 – знайомитися, вивчати; finio, 4 – вирішувати, закінчувати.

Вправа № 4. Перекладіть українською мовою:

1. Decorum ab honesto non potest superāri. 2. Linguam Latinam discere possum. 3. Nemo debet bis puniri pro uno delicto. 4. Imperare sibi – maximum

imperium est. 5. Beāti omnes esse volumus. 6. Non enim tam praeclarum est scīre Latīnae, quam turpe nescīre. 7. Ave, Caesar, moritūri te salutant. 8. Dixit se civem Romanum esse. 9. Salvum te in urbem venisse gaudeo. 10. Intellegimus filios filiasque irātum patrem metuēre. 11. Caesar existimāvit se vincēre posse.

Вправа № 5. Перекладіть латинською мовою:

Дім, сім'я, батько, мати, дружина, чоловік, діти, син, дочка, брат, сестра, дід, баба, онук.

Вправа № 6. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Maria montesque pollicēre. – Обіцяти моря і гори.
2. Errāre humanum est, stultum est in errore perserverāre. – Помилятися властиво будь-якій людині, але наполягати на помилці властиво тільки дурневі.
3. Nihil est homīnis aīmo iucundius, quam discēre. – Немає нічого приємнішого для людини, ніж вчитися.
4. Ridendo dicēre verum. - Говорити правду сміючись.

N.B! Наявність у латинській мові форм інфінітива трьох часів, а у перехідних дієслів ще й активного та пасивного станів дає можливість передати різні часові відтінки висловлюваної думки.

ЗНАХІДНИЙ З ІНФІНІТИВОМ (ACCUSATIVUS CUM INFINITIVO)

Accusativus cum infinitivo – це синтаксична конструкція, яка вживається при дієсловах зі значенням повідомлення, сприйняття інформації, а також зі значенням відчуття, бажання та ін.

Цей синтаксичний зворот складається з іменника (субстантивованого прикметника або займенника) в аккузативі (це логічний підмет) і дієслова в інфінітиві (це логічний присудок).

Конструкція *accusativus cum infinitivo* перекладається підрядним з'ясувальним реченням із сполучником **що (щоб, як)**, у якому *accusativus* стає підметом, а *infinitivus* – присудком в особовій формі, узгоджений з підметом.

Наприклад: *Scimus terram rotundam esse.* – Ми знаємо, що земля кругла.

Video te laborāre. – Я бачу, що ти працюєш.

Дієслова, від яких залежить *accusativus cum infinitivo*, мають такі значення:

1) **говорити (verba dicendi):** *dicere* (говорити); *narrare* (розповідати); *negare* (заперечувати); *affirmare* (стверджувати); *nuntiare* (сповіщати); *scribere* (писати); *declarare* (заявляти); *respondere* (відповідати); *monere* (нагадувати); *tradere* (передавати); *promittere* (обіцяти); *docere* (вчити) тощо;

2) **думати (verba cogitandi):** *putare* (думати); *credere* (вірити); *intelligere* (розуміти); *cogitare* (думати); *scire* (знати); *existimare* (вважати) тощо;

3) **відчувати (verba sentiendi):** *sentire* (відчувати); *videre* (бачити); *audire* (слухати); *cognoscere* (знати) тощо;

4) **бажати (verba voluntatis):** *velle* (хотіти); *nolle* (не хотіти); *male* (дуже хотіти); *iubere*, *imperare* (веліти, наказувати); *cupere* (бажати), *sinere* (дозволяти); *vetare* (забороняти) тощо;

5) **при безособових дієсловах та висловах:** *notum est* (відомо); *constat* (відомо, вважається); *oportet* (треба); *fama est* (говорять); *apparet* (очевидно); *interest* (важливо) тощо.

Accusativus cum infinitivo вживається також після дієслів, які виражають емоції (**verba affectum**): gaudēre (радіти); dolēre (сумувати); laetāri (тішитись, веселитися); admirāri (дивуватися) тощо.

Вправа № 1. Перекладіть українською мовою:

1. Cato dixit litterarum radices amarae esse, fructus vero iucundiores. 2. In mortali corpore immortalem animam esse philosophi Graecorum docebant. 3. Sapientia antiqua docet ibi semper victoriam esse, ubi concordia est. 4. Notum est scientiam potentiam esse. 5. Scimus Ciceronem clarum oratorem esse. 6. Scio studiosos eum librum legere. 7. Scio eum librum a studiosis lectum iri. 8. Nonnulli homines putant se nunquam errare. 9. Scriptores narrant Romulum et Remum conditores urbis Romae fuisse. 10. Filius dicit domum sibi a patre datum iri. 11. Notum est Lunam circum terram moveri. 12. Augustus carmina Vergilii cremari contra testamenti eius verecundiam vetuit.

Вправа № 2. Провідмініяйте в однині і множині словосполучення:

Ea res utilior; illud proverbium sapiens; is homo pulchrior.

Вправа № 3. Прочитайте тексти і перекладіть:

De Aenea.

Poetae narrant Aeneam Venere deae filium fuisse; dicunt eum cum patre Anchisa filioque Ascanio Troiam fugisse et in navem conscendisse. Mater enim praedixit illum regnum novum trans mare conditurum et vicissitudines permultas toleraturum esse. Fama refert virum Troianum a rege Latino indulgenter exceptum esse eiusque filiam uxorem duxisse. Itaque Romani Aeneam proavum esse credabant.

De patre felici.

Scriptores narrant Diagoram Rhodium tres filios habuisse: unum pugilem, secundum pancratiastem, tertium luctatorem. Qui omnes ludis Olympiae certabant. Pater sperabat filios in certaminibus victuros esse. Ipse Olympiae aderat et vidit omnes vincere eodem die et coronis ornari. Adulescentes felices patri oscula dabant,

populus flores in eos iaciēbat. Sed iidem scriptōres narrant Diagōram gaudio commōtum in stadio, in oscūlis et in manībus filiōrum, animam efflavisse.

Plinius Caecilius Secundus.

Scimus Plinium Calpurniam, uxōrem suam, valde amavisse. Litteras ad amītam uxōris suae, Calpurniam Hispullam, a qua Calpurnia educāta erat, et ad prosocerum eius Calpurnium Fabātum saepe scripsit, quībus virtūtes uxōris suae laudābat. In Plinii epistulis legimus Calpurniam non solum pulchram, sed etiam doctam puellam fuisse, libros Plinii legisse, versus eius cantavisse, et cithara formasse; magistrum musicae non habuisse, sed amōrem illi magistrum fuisse.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

amarus, a, um – гіркий, а, е	mare, maris, n – море
anīma, ae, f – повітря, життя	metuo, ui, (utum), ěre – боятися
beatus, a, um – щасливий, а, е	mortalis, e – смертний, а, е
carmen, -īnis, n – вірш, пісня, поема	moveo, movi, motum, ěre – спонукати
Cato, -ōnis, m – Катон	narro, 1 - розповідати
concordia, ae, f – злагода	navis, is, f – корабель
conditor, -ōris, m – засновник, творець	notus, a, um (part. perf. до nosco – пізнавати, вивчати)
conditus, a, um (part. perf. до condo – будувати, засновувати)	novus, a, um – новий, а, е
conscendo, scendi, scensum, ěre – сходити (на гору), виходити	nunquam (adv.) – ніколи
cornus, -ōris, n – тіло, людина, матерія	permultus, a, um – численний, а, е
credo, dīdi, ditum, ěre – вірити, ввіряти	praecclarus, a, um – прекрасний, а, е
cremo, 1 – спалювати	praedico, dixi, dictum, ěre – попереджувати
dea, ae, f – богиня	pro (праер. з abl.) – відповідно, згідно з
debeo, ui, ětum, ěre – бути зобов’язаним	proavus, i, m – прадід, предок

decorum, i, n – пристойність	prosum, prodesse, profui – допомагати
delictus, a, um (part. perf. delinquo – зробити проступок, провинитися)	proverbium, i, n – прислів'я
dico, dixi, dictum, ěre – говорити	punio, 4 – карати
disco, didici, -, ěre – вчитися	puto, 1- думати, вважати, припускати
do, dedi, datum, dāre –давати	radix, -icis, f – корінь
doceo, docui, doctum, ěre – навчати	refert, retulit, referre (impers.) – важливо, має значення, корисно
domus, us, f – дім, житло	regnum, i, n – царство, держава
enim – бо, тому що, адже	res, ěi, f – річ, справа
erro, 1 – заблукати, помилятися	scio, ivi (ii), itum, ěre – знати, вміти
excepto, 1 – виймати	scriptor, -ōris, m – письменник
existimo, 1 – судити, вважати, думати	supero, 1 – перемагати
fama, ae, f – чутка	tam (adv.) – так, настільки
filius, ii, m – син	testamentum, i, n – заповіт
fugio, fugi, (fugiturus), ěre – бігти	tolero, 1 – переносити, терпіти
gaudeo, gavisus sum, ěre – радіти	trans (praep. з acc.) – через, за
gaudium, ii, n – радість, втіха	turpis, e – огидний, а, е
honestus, a, um – чесний, а, е	ubi – де
ibi – там, тоді, туди	utilis, e – корисий, а, е
immortalis, e – безсмертний, а, е	uxor, -ōris, f – дружина, жінка
indulgenter (adv.) – ласкаво	verecundia, ae, f – боязкість, повага
intellego, lexi (legi), lectum, ěre – відчувати, сприймати, пізнавати	verus, a, um – істинний, а, е
iratus, a, um – розгніваний, а, е	veto, ui, itum, āre – заперечувати
itāque – отже, тому, таким чином	vicissitudo, -dīnis, f – зміна
iucundus, a, um – приємний, а, е	vinco, vici, victum, ěre – перемагати
lego, legi, lectum, ěre – читати	virus, i, n – отрута
liber, libri, m – книжка, твір	volo, volui, -, velle – хотіти, бажати

Lectio undecima.

Legem brevem esse oportet.

НАЗИВНИЙ З ІНФІНІТИВОМ (NOMINATIVUS CUM INFINITIVO)

Nominativus cum infinitivo – це синтаксична конструкція, яка складається з підмета, вираженого іменником, субстантивованим прикметником або займенником у *nominativus*, і присудка, вираженого дієсловом в інфінітиві (однією з шести форм). Якщо присудок складений, то його іменна частина також ставиться у називному відмінку.

Цей інфінітивний зворот ставиться після тих же дієслів, що й *accusativus cum infinitivo*, тільки вони мають не активну, а пасивну форму.

Особливість конструкції: дієслово, від якого залежить конструкція, узгоджується з підметом підлеглого речення. Наприклад: **Hostes victum iri dicuntur.** – Кажуть, що вороги будуть переможені.

Nominativus cum infinitivo перекладається підрядним реченням зі сполучниками “що”, “щоб”. Цей зворот залежить від дієслів:

- 1) *dicor, trador, feror* говорять, що я ...
- 2) *putor, iudicor, existimor* думають, що я ...
- 3) *iubeor* наказують (велять), щоб я ...
vetor забороняють, щоб я ...
prohibeor перешкоджають, щоб я ...
sinor дозволяють, щоб я ...
- 4) *videor* здається, що я

Якщо у конструкції *nominativus cum infinitivo* підмет виражений особовими займенниками, вони не ставляться, а при перекладі визначаються за особовими закінченнями керуючого дієслова-присудка:

Dicor scribere (говорять, що я пишу);

dicitur legere (говорять, що вона читає);

dicimur scribere (говорять, що ми пишемо);

dicimur canere (говорять, що ми співаємо).

Вправа № 1. Утворіть всі види інфінітивів від дієслів:

Mordeo, momordi, morsum, ēre – кусати, гризти; pono, posui, positum, ěre – розміщувати; punio, ivi, itum, ĩre – карати, відплачувати; pulso, avi, atum, āre – стукати, штовхати.

Вправа № 2. Перекладіть українською мовою:

1. Populi antiqui credēbant multos deos mundum regere. 2. Thales, philosophus Graecorum, docēbat ex aqua constāre omnia. 3. Augustus carmina Vergilii cremari contra eius testamentum vetuit. 4. Germani antiqui, ut Caesar narrat, vinum ad se importari vetabant. 5. Multos scriptores rerum suarum Alexander Magnus secum in expeditionibus habuisse dicitur. 6. Dareus, rex Persarum, speravit se facile Graeciam in potestatem suam redacturum esse. 7. Vetus proverbium est gladiatorem in arena capere consilium. 8. Speramus nos liberosque nostros multa bona visuros esse. 9. Veniet tempus quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur (Sen.).

Вправа № 3. Прочитайте тексти і перекладіть:

De Dionysio.

Scriptores antiqui tradunt Dionysium Siciliae tyrannum, Iovi Olimpio amiculum aureum detraxisse deoque pallium laneum dedisse. “Aestate aurum est grave, - inquit, - hieme frigidum. Lana semper bona est”.

Gaius Iulius Caesar.

Erat Caesar excelsa statūra, nigris vegetisque oculis. Fertur fuisse Alexandri simillimus non modo bellica fortitudine verum etiam superbia et privatae vitae ignominia. Armorum et equitandi peritissimus erat, laboris ultra fidem patiens; in agmine nonnunquam equo, saepius pedibus anteibat, capite detecto, sive sol, sive imber. Dominatione avidus, saepe dicebat Caesar malle se in quocumque vico primum esse quam Romae secundum. Caesar, functus consulatu, Galliam sorte obtinuit, multa bella gessit, quinque triumphavit. Attamen impia arma vertit in

patriam splendoremque victoriarum maculavit. Bellis civilibus confectis, dictator in perpetuum creatus, agere insolentius coepit: itaque coniuratum est in eum.

Вправа № 4. Перекладіть речення, визначте в них інфінітивні звороти, знайдіть логічний підмет, логічний присудок, керуюче дієслово. Визначте форму інфінітива:

a) Ad Themistoclem quidam doctus homo accessisse dicitur eique artem memoriae pollicitus esse se traditurum; b) Xanthippe, Socratis uxor, morosa admōdum fuisse fertur et iurgiosa.

Вправа № 5. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Qui tacet, consentire videtur. – Хто мовчить, той, очевидно, погоджується.
2. Scio me nihil scire. – Я знаю, що я нічого не знаю.
3. Homo sum, humani nihil a me alienum puto. – Я людина, і ніщо людське мені не чуже.
4. Ruthenorum me esse et libenter profiteor. – Я з українців, про що заявляю охоче і з гордістю (вислів Станіслава Оріховського, публіциста XVI ст.).
5. Fur semper moram facere videtur. – Злодію завжди здається, що він надто повільний.
6. Legem brevem esse oportet. – Закон повинен бути коротким.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ad – до, при, біля, на
capio, cepi, captum, ěre – брати
consto, stiti, -, āre – утримуватися
contra – проти, всупереч
expeditio, -ōnis, f – переказ
facilis, e – легкий, а, e
gladiator, -ōris, m – гладіатор
habeo, ui, ĩtum, ěre – тримати, брати
importo, ĩ – ввозити, приносити
liber, bri, m – книжка
mundus, i, m – світ, всесвіт
narro, ĩ – розповідати, сповіщати

potestas, -ātis, f – влада, міць, сила
proverbium, i, n – прислів'я
quo (adv.) – куди, де, якою мірою
quo (coni.) (= ut eo) – щоб (тим)
rego, rexī, rectum, ěre – керувати
spero, ĩ – сподіватися, чекати
tam – так, настільки, такою мірою
testamentum, i, n – заповіт
venio, veni, ventum, ĩre – приходити
veto, ui, ĩtum, āre – не дозволяти
vetus, -ěris – старий, а, e
vinum, i, n – вино, виноград

Lectio duodecima.

Mutatis mutandis.

ГЕРУНДІЙ (GERUNDIUM)

Gerundium – віддієслівний іменник, означає процес (пор.: в українській мові іменники “ходіння”, “читання”, “плавання” тощо) і має ознаки іменника і дієслова.

Утворюється герундій від **основи інфекта** за допомогою суфіксів **-nd-** (1-2 дієвідміни) і **-end-** (3-4 дієвідміни) і закінчення **-i** (в genetivus): **amandi, movendi, legendi, audiendi**.

Як іменник герундій відмінюється за другою відміною іменників середнього роду в однині і має тільки чотири відмінки. Infinitivus praesentis activi можна вважати логічним називним відмінком.

Таблиця: Відмінювання герундія

Casus	1	2	3	4
Nom.	amāre (кохання)	docēre (навчання)	legēre (читання)	audīre (слухання)
Gen.	ama-nd-i	doce-nd-i	leg-end-i	audi-end-i
Dat.	ama-nd-o	doce-nd-o	leg-end-o	audi-end-o
Acc.	ad ama-nd-um	ad doce-nd-um	ad leg-end-um	ad audi-end-um
Abl.	ama-nd-o	doce-nd-o	leg-end-o	audi-end-o

Герундій зберігає деякі ознаки дієслова, він керує тим відмінком, що і дієслово, від якого утворений, означенням для герундія виступає прислівник.

Наприклад: **Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo.** – Крапля точить камінь не силою, а частим падінням.

Українською мовою герундій перекладається:

- 1) неозначеною формою (infinitivus): **ars legendi** - мистецтво читати;
- 2) віддієслівним іменником: **ars sanandi** - мистецтво лікування;

3) дієприслівником: **legendo memoriam exerceo** - читаючи (досл.: читанням), я треную пам'ять; **docendo discimus** - навчаючи, ми вчимося.

ЗНАЧЕННЯ І ВЖИВАННЯ ВІДМІНКІВ ГЕРУНДІЯ

Genetivus вживається:

а) з прийменниками **causa, gratia** (для, заради), які ставляться після герундія: **discendi causa** - для вивчення, **bellandi gratia** - заради війни;

б) при герундії у ролі означення: **modus vivendi** - спосіб життя, **ars scribendi** - мистецтво письма;

в) при прикметниках, які вимагають після себе родового відмінка: **peritus dicendi** - досвідчений оратор (досл.: досвідчений у говорінні).

Dativus виражає мету дії, вживаючись, як правило, лише в усталених зворотах типу: **studio discendo** - прагну до навчання.

Accusativus виражає мету дії, вживаючись із прийменником **ad: ad intellegendum** - для розуміння; з метою розуміння.

Ablativus вживається:

а) у значенні обставини способу дії: **ridendo dicere verum** - сміючись, говорити правду;

б) у значенні логічного автора дії пасивної конструкції: **mens hominis discendo alitur** - мозок людини живиться навчанням;

в) з прийменниками **ex (з), de (про), in (в, на), ab (від)**, які вимагають після себе аблятива: **voluptas ex legendo** - задоволення від читання; **successiōnes in discendo** - успіхи у навчанні.

ГЕРУНДИВ (GERUNDIVUM)

Gerundivum – віддієслівний прикметник, який утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-nd-** (1-2 дієвідміни), **-end-** (3-4 дієвідміни) та родових закінчень **-us (m), -a (f), -um (n)**.

Герундив відмінюється за 1-2 відміною прикметників, узгоджується з іменником у роді, числі і відмінку. Він означає повинність, необхідність.

Таблиця:

Дієвідміна	1	2	3	4
Gerundivum	ama-nd-us ama-nd-a ama-nd-um	doce-nd-us doce-nd-a doce-nd-um	scrib-end-us scrib-end-a scrib-end-um	audi-end-us audi-end-a audi-end-um
	той, якого слід любити	той, якого слід навчати	той, якому слід писати	той, якого слід слухати

У реченні герундив вживається як означення і як іменна частина складеного присудка. Як означення його краще перекладати віддієслівним іменником або неозначеною формою дієслова. Як іменна частина складеного присудка герундив поєднується з допоміжним дієсловом *sum, esse, - , fui* (бути) у всіх часах, утворюючи описову дієвідміну пасивного стану (*coniugatio periphrastica passiva*). **Coniugatio periphrastica passiva** виражає необхідність, повинність і перекладається українською мовою за допомогою слів **треба, слід, необхідно** тощо. Назва діючої особи ставиться у давальному відмінку (**dativus auctoris**).

Наприклад: *De gustibus non est disputandum* (герундив – іменна частина складеного присудка). – Про смаки **не слід сперечатись**. *Oppida militibus munienda fuērunt* (герундив означення). – **Воїнам** слід було укріпляти міста.

Coniugatio periphrastica activa (активна описова конструкція) складається з **participium futūri activi** та дієслова *esse*: *Bellum scripturus sum*. - Я маю намір описувати війну.

Gerundium – віддієслівний іменник 2 відміни	Gerundivum – віддієслівний прикметник 1-2 відміни
1. Не узгоджується як означення з іменником у реченні: <i>Tempus vivendi</i> – час життя.	1. Узгоджується з іменником, для якого є означенням: <i>Liber legendus</i> – книга, яку треба прочитати.
2. Вживається тільки у непрямих відмінках однини: <i>Dubitando ad veritatem pervenimus</i> (Cic.). – Ми прийшли до істини сумніваючись.	2. Вживається у всіх відмінках однини і множини: <i>Helvetii ad pacem petendam legatos misērunt</i> . – Гельвети послали легатів просити миру (для прохання миру).
3. Зберігає керування дієслова, від	3. Виступає як іменна частина:

якого утворений: Cupiditas legendi libros. – Бажання читати книги.	Pacta sunt servanda. – Угоди треба зберігати.
---	---

ЗАМІНА GERUNDIUM НА GERUNDIVUM

Герундив у функції означення при іменнику є еквівалентом герундія з прямим додатком: **necessitas librōrum legendōrum = necessitas legendi libros** (необхідність читання книг або необхідність читати книги).

N.B! Коли від герундія залежить прямий додаток, то при заміні на герундив цей додаток ставиться у відмінку герундія, а сам герундій замінюється герундивом і узгоджується з додатком у роді, числі та відмінку:

Герундій: Ars gubernandi civitātem. – Мистецтво управління державою.

Герундив: Ars civitātis gubernandae. – Мистецтво управляти державою.

ЦЕ ЦІКАВО! Від латинського герундива утворено ряд слів, що увійшли до лексичного складу української мови: **легенда** – напис на монеті (із *legenda sunt* – слід прочитати); **референдум** – всенародне опитування (із *referendum est* – слід обговорити, доповісти); **меморандум** – нагадування (із *memorandum est* – пам'ятати); **пропаганда** – поширення (із *propaganda sunt* – те, що слід поширювати) тощо.

Вправа № 1. Утворіть герундій від поданих дієслів. Провідмінійте:

Disco, ěre - навчати

voco, āre - кликати, просити

taceo, ěre - мовчати

moveo, ěre - викликати, спонукати

probo, āre - випробувати

mitto, ěre - кидати, посилати

finio, ĩre - закінчувати

munio, ĩre - укріплювати, захищати.

Вправа № 2. Утворіть герундив від поданих дієслів, перекладіть українською мовою:

Rogo, āre - просити

mitto, ěre - посилати

deleo, ěre - руйнувати

duco, ěre - вести

facio, ěre - робити

scio, ĩre - знати

punio, īre - карати

disco, ěre - вчитися

Вправа № 3. Визначте граматичну форму герундія та дієслів, від яких вони утворені:

Curando, laudandi, dicitando, vivendi, errando, scribendi, ad defendendum, ad deliberandum, ad narrandum.

Вправа № 4. Перекладіть і визначте дієслівні форми:

Iter inveniendum est; liber legendus est; urbs condenda est.

Вправа № 5. Поясніть значення та латинське походження слів:

Корпус, пакт, легальний, регіональний, радикальний, реферат, референт, реляція, конференція, трансляція.

Вправа № 6. Перекладіть українською мовою:

1. Non solum ars dicendi, sed etiam ars tacendi difficillima est. 2. Caesar idoneam ad navigandum tempestātem nactus est. 3. Homīnis mens discendo? 4. Difficilis est ars regendi rem publicam. 5. Leges Lycurgi laboribus erudiēbant iuventūtem: venando, currendo, esuriendo, sitiendo. 6. Fama crescit eundo. 7. Vivis et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. 8. Multi libri puēris legendi sunt. 9. Memoria nobis quotidie exercenda est. 10. Vincendum aut moriendum est. 11. Parendum est legibus.

Вправа № 7. Прочитайте тексти і перекладіть:

De musica.

Ad discendam musicam te incito magistroque optimo te docendum trado. Non omnes apti sunt ad hanc artem discendam; qui autem discendae musicae facultatem habent, vituperandi sunt nisi eam exercent. Ex qua sibi et amicis posterius gaudium trahent. Orpheus poeta feras, arbores, atque etiam saxa moverat cantu suo. Ario cantor in nave stabat canendo suo delphinum allexerat. Latrones Ariōnem in mare ex nave praecipitaverunt. Ille in mari alto mersus periturus erat, sed delphinus eum dorso suo accēpit et eo modo cantorem mirum servavit.

De Herodōto.

Herodōtus Halicarnassius discendi causa terras remotissimas peragravit, multa enim discimus peregrinando et videndo et audiendo. Inērat in eo stadium peregrinandi maximum. Herodōtus in Aegyptum venit ibique a sacerdotibus multa didicit. Aegyptii enim scribendi, pingendi, sculpendi periti erant; medici arte medendi florebant. Inde ad Phoenices pervenit, a quibus ars scribendi inventa est.

Вправа № 7. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Ridendo dicere verum. – Говорити правду сміючись.
2. Castigare ridendo mores. – Сміхом виправляють звичаї.
3. Fama crescit eundo. – Чутки ростуть на ходу.
4. E duobus malis minus est eligendum. – З двох бід треба обрати меншу.
5. Deliberandum est saepe, statuendum est semel. – Розмірковувати слід часто, а вирішувати один раз.
6. Oculis magis habenda fides, quam auribus est. – Треба більше довіряти очам, ніж вухам.
7. Pacta servanda sunt. – Договори необхідно зберігати.
8. Mutatis mutandis. – Змінивши те, що має бути зміненим.
9. Excerptis excipiendis. – Виключивши те, що має бути виключеним.
10. Materia tractanda. – Предмет обговорення.
11. Cum principia negante non est disputandum. – З людиною, котра заперечує основні положення, сперечатися неможливо.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

accipio, cepi, ceptum, ěre – отримувати, приймати	iter, itinēris, n – дорога, рух, шлях
ad – до, при, біля, на, для	iuventus, -ūtis, f – молодість
alo, alui, alitum (altum), ěre – годувати, виховувати	latro, -ōnis, m – розбійник, бандит, найманий воїн
allicio, lexi, lectum, ěre – приманювати	laudo, l – хвалити, прославляти
altus, a, um – глибокий, а, е	lex, legis, f – закон
aptus, a, um – приладжений, а, е	Lucurgus, i, m – Лікурґ (спартанський цар)

arbor, -ōris, f – дерево
Arion (ario), -ōnis, m – Аріон (грецький музикант, що грає на цитрі)
atque – і, а також
audacia, ae, f – сміливість, відвага
aut – або
caneo, - , - , ēre – сіріти, бути сріблястим, бути сірим
canto, 1 – співати, оспівувати
cantor, -ōris, m – співак

cantus, us, m – спів, мелодія

cogito, 1 – обдумувати, роздумувати
condo, didi, ditum, ēre – будувати
confirmo, 1 – укріплювати
curro, cucurri, cursum, ēre – бігти, текти
curo, 1 – піклуватися, турбуватися

defendo, fendi, fensum, ēre – захищати
delibēro, 1 – вирішувати, обговорювати

depono, posui, positum, ēre – класти
dico, dixi, dictum, ēre – говорити
difficilis, e – важкий, а, е
disco, didici, - , ēre – вчитися

doceo, docui, doctum, ēre – навчати
dorsum, i, n – спина
ergo, 1 – помилятися
erudio, ivi (ii), itum, īre – навчати
esurio, ivi (itum), īre – бути голодним
etiam – також, навіть ще, так
exerceo, cui, citum, ēre – тривожити
facultas, -ātis, f – можливість
ferus, a, um – дикий, а, е
gaudium, i, n – радість, втіха
habeo, ui, itum, ēre – мати, володіти
idoneus, a, um – зручний, а, е
ille, illa, illud – той, та, те
incito, 1 – захочувати, спонукати
invenio, veni, ventum, īre – знаходити
is, ea, id – цей, ця, це

magister, tri, m – вчитель
mare, maris, n – море

mens, mentis, f – розум, мислення
mergo, mersi, mersum, ēre – занурювати
mirus, a, um – дивовижний, а, е
modo – тільки що, недавно

modus, i, m – міра, величина
morio, mortuus sum, mori depon. – гинути, пропадати
moveo, movi, motum, ēre – рухати, спонукати, викликати
narro, 1 – розповідати, повідомляти
navigo, 1 – плисти на судні
navis, is, f – корабель, судно
nisi – якщо не, оскільки не, хіба не
omnis, e – кожний, а, е
pareo, ui, itum, ēre – являтися
peritus, a, um – знаючий, а, е
posterior comparat. до posterius, a, um – останній, я, е
praecipito, 1 – скидати, падати
qua – де, куди, звідки
quotidie – щоденно
rego, rexi, rectum, ēre – правити, керувати
saxum, i, n – скеля, камінь
servo, 1 – охороняти, зберігати
solus, a, um – лише один, а, е
sto, steti, statum, āre – бути проти
sui – себе
taceo, ui, citum, ēre – мовчати
tempesta, -ātis, f – погода, негода
trado, didi, ditum, ēre – передавати
traho, traxi, tractum, ēre – тягнути
tu – ти
urbs, urbis, f – місто
venor, atus sum, āri – полювати
vinco, vici, victum, ēre – перемагати
vituperor, 1 – ганити, гудити, сварити
vivo, vixi, victum, ēre – жити

Lectio tertia decima.

Verbum nobile debet esse stabile.

ОРУДНИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ, АБО САМОСТІЙНИЙ (ABLATIVUS ABSOLUTUS)

Ablativus absolutus – це широковживана синтаксична конструкція, властива латинській мові. Вона складається з іменника, субстантивованого прикметника або займенника в аблятиві, що виконує у ньому роль логічного підмета та узгодженого з ними дієприкметника (*participium*) також в аблятиві, що виступає логічним присудком. Він граматично не залежить від жодного члена речення, однак за змістом пов'язаний з реченням, оскільки вказує на обставину, при якій відбувається виражена присудком дія.

Якщо до складу *ablativus absolutus* входять дієприкметники, слід мати на увазі, що:

1) *participium praesentis activi* означає дію, одночасну з дією основного дієслова-присудка;

2) *participium perfecti passivi* означає дію, яка передає дію основного дієслова-присудка.

Іноді *ablativus absolutus* не має дієприкметника, тоді він складається:

1) з двох іменників. Наприклад: *Natus est Augustus Cicerōne et Antōnio consulībus.* - Август народився за консульства Цицерона і Антонія;

2) іменника та прикметника. Наприклад: *Hannibale vivo Romāni non tuti erant.* - Коли Ганнібал був живий, римляни не були безпечними;

3) займенника та іменника (прикметника). Наприклад: *Te auctore hoc fecimus.* - Ми зробили це під твоїм керівництвом;

4) тільки іменник або субстантивований дієприкметник. Наприклад: *Hannibal cognito insidias sibi parāri fugit.* – Коли Ганнібал довідався, що на нього готують засідку, (він) утік.

Орудний незалежний виконує функцію обставини (часу, умови, способу дії, допусту, причини). Тому **ablativus absolutus** порівнює за змістом підрядним реченням із сполучниками **cum, dum, postquam, si, quamquam, тому що, коли, поки, після того як, якщо, хоч** тощо. Наприклад: *Reluctante natūra difficilis est labor.* - Якщо природа противиться, праця є важкою. *Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus (Cic.).* - Коли Олександр помер (після смерті Олександра), ми відправили послів до Тіру. *Obscurāto sole, tenebrae factae sunt repente.* – Тому що сонце затьмарилось, раптом стало темно.

Ablativus absolutus перекладається також віддієслівним іменником з прийменником. Наприклад: *Bellum Gallicum Caesare imperatōre gestum auctoribus Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur (Cic.).* – Кажуть, що Ксеркс спалив грецькі храми за порадою магів. *Nobis adiuvantibus socii hostem superaverunt.* - З нашою допомогою союзники перемогли ворога.

Ablativus absolutus перекладається дієприслівниковим зворотом. Це можливо тоді, коли до складу **ablativus absolutus** входить *participium perfecti passivi* та коли граматичний підмет в основній частині речення і логічний підмет у звороті **ablativus absolutus** один і той самий. Наприклад: *Bello confecto Caesar in hiberna exercitus reduxit.* - Закінчивши війну, Цезар відвів війська у зимові табори. *Cicero coniuratione detecta patriam servavit.* – Цицерон викривши змову, врятував республіку.

Н.В! Для того, щоб визначити конструкцію **ablativus absolutus**, треба спочатку перекласти головні члени речення, потім – другорядні. І, якщо після перекладу цих слів у реченні залишаться ще слова в аблятиві однини або множини і не пов'язані уже з перекладеними, то ці узгоджені слова будуть зворотом **ablativus absolutus**.

Вправа № 1. Перекладіть українською мовою:

1. *Hostes ad urbem proficiscebantur nullo resistente.* 2. *Primo regnante Troia capta est.* 3. *Bello confecto legati ad Caesarem venērunt.* 4. *Pace florente artes florent.* 5. *Galli nullo defendente in urbem Romam invasērunt.* 6. *Troia capta Aenēas*

in Italiam venit. 7. Caesar Gallis devictis Romam rediit. 8. Natūra duce errāri nullo pacto potest. 9. Pompeius bellum ineunte vere suscēpit. 10. Milītes signo dato impetum fecērunt. 11. Duce vivo milītes forītter pugnant.

Вправа № 2. Виділіть зворот ablativus absolutus, перекладіть:

Testībus absentībus forum non est.

Вправа № 3. Перекладіть латинською мовою речення:

Римляни вважали Гомера великим поетом. Троя впала, коли царював Пріам.

Вправа № 4. Утворіть participium praesentis activi та participium praesentis passivi від дієслів, провідмініяйте утворені дієприкметники в однині та множині:

Propero, avi, atum, āre - спішити, прискорювати,

deleo, evi, etum, ēre - руйнувати,

recedo, cessi, cessum, ěre - відступати,

punio, ivi, itum, ĩre - карати, мстити.

Вправа № 5. Прочитайте тексти і перекладіть:

De Ulixе.

Graeci Troia incensa rursus Graeciam petivērunt. Multi eōrum variis errorībus factis in patriam revertērunt. Ulixes tempestāte cursum prohibente in insūlam, cui nomem Ogygia erat, delātus est. Ibi nymhpa amōre impulsa Ulīxem immortalitātem promittens retinēbat. Ulixes septem annos in insūla morātus Athena adiutrīce navigium aedificāvit et patriam navigāvit. Sed ventis adversis ad Phaeacum insūlam deferebātur. Ibi benigne a rege Alcinoο receptus est. Tandem deis auctorībus ad oram patriae tam diu desiderātae versus est. Procis occīsis una cum Penelope multos annos suis civībus iustus praefuit.

De sorte servōrum.

Trimalchio: “Amīci, - inquit, - servi homīnes sunt et aequae unum lactem bibērunt, etiam si illos malus fatus oppresit. Tanem, me salvo, cito aquam libērat gustabunt. Ad summam, omnes illos in testamento meo manumitto”.

De bello inter Romānos et Tarentinos.

Romāni bellum indixērunt Tarentinis, qui Romanōrum imperio non paruērunt. Eis in auxilium venit Pirrhus, rex Epirotārum. Is iam magna bella gesserat et postquam Macedoniam subegit, Italiam subigere cupiebat. Pugna comissa est; iam Romāni vincēbant, sed regis imperio elefanti in proelium acti sunt. De turrībus, in illis positis, milītes sagittas iactabant. Multi Romāni eas ingentes novasque feras videntes, in fugam se dedērunt.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

a - від, з, із

ad (з acc.) – до, при, біля, на, для

adversus, a, um – ворожий, а, е

actus, a, um (part. perf. до ago – виганяти, вести, діяти)

aedifico, 1- будувати, споруджувати

Alcinous, i, m – Алкіной (цар феаків)

annus, i, n – рік

ars, artis, f – ремесло, мистецтво

Athena, ae, f – Афіна

auctor, -ōris, m – автор, письменник

auxilium, ii, n – допомога, засіб

bellum, i, n – війна

benigne – ласкаво, мило

capto, 1 – хапати, ловити

civis, is, m, f – громадянин (-нка)

committo, misi, missum, ěre – заводити

(битву), випускати, нацьковувати

conficio, feci, fectum, ěre – робити,

змушувати, виготовляти

cum (praep. abl.) – з, разом, спільно

cupio, ivi (ii), itum, ěre – бажати

cursus, us, m – біг, їзда, маршрут, курс

legatus, i, m – посол, легат

magnus, a, um – великий, а, е

miles, -ītis, m – воїн

moror, atus sum, āri depon. –

затримувати, зволікати

multus, a, um – великий, а, е

navigium, i, n – судно (плавання на судні)

navigo, 1 - плисти на судні

novus, a, um – небувалий, а, е

nullus, a, um – ніякий, а, е

occido, cidi, cisum, ěre – убивати

ora, ae, f – кордон, край, берег

ractum, i, n – угода, умова

pareo, ui, itum, ěre – підкорятися

paux, pacis, f – мир, спокій

peto, ivi (ii), itum, ěre – старатися

positus, a, um (part. perf. до pono – класти, ставити)

postquam – після того як

praesum, praefui, praeesse - стояти на чолі

procus, i, m - наречений

proelium, i, n – битва, бій, війна

defendo, ndi, nsum, ěre – захищати

defero, tuli, latum, ferre – переносити
вниз, знімати, зносити, текти

desidero, 1 – бажати, тужити, вимагати

deus, i, m – бог

devinco, vici, victum, ěre – перемагати
остаточно

diu – довго, протягом довгого часу

do, dedi, datum, dāre – давати, подавати

dux, ducis, m – вождь, полководець

elefantus, i, m – слон

erro, 1 – блукати, помилятися

error, -ōris, m – помилка, блукання

facio, feci, factum, ěre – робити, діяти

factum, i, n – дія, вчинок, подія, справа

ferus, a, um – дикий, а, е

floreo, ui, -, ěre – квітнути, цвісти

fortis, e – хоробрий, а, е

fuga, ae, f – втеча, біг

gero, gessi, gestum, ěre – нести, вести

(війну), приносити, діяти

iacto, 1 – кидати

iam – вже, ще; одразу; зараз

ibi – там, тоді, туди

ille, illa, illud – той, та, те

immortalitas, -ātis, f – безсмертя

impetus, us, m – натиск, наступ, напад

impulsus, a, um (part. perf. до impello –
гнати)

incendo, sensi, censum, ěre –
запалювати

indico, dixi, dictum, ěre – оголошувати

ineo, ii ivi, itum, ěre – входити, вступати

ingens, -entis – сильний, а, е

insula, ae, f – острів

invado, vasi, vasum, ěre – входити

iustus, a, um – справедливий, а, е

proficiscor, fectus sum, ficisci depon. –
відправлятися

prohibeo, bui, bitum, ěre – стримувати

promitto, misi, missum, ěre – обіцяти

pugno, 1 – битися, боротися

qui, quae, quod – який? яка? яке?

recipio, cepi, ceptum, ěre – отримати
назад, відносити

redeo, ii, itum, ěre – повертатися

regno, 1 – царювати, панувати

resisto, stiti, -, ěre – зупинятися

retineo, tinui, tentum, ěre – тримати

rex, regis, m – цар, принц, владика

revertor, verti, versum, ěre – повертатися

rursus (rursum) (adv.) – назад, знову

sagitta, ae, f – стріла

sed – але

signo, 1 – позначати, відмічати

subigo, egi, actum, ěre – приганяти

sui – себе

suscipio, cepi, ceptum, ěre – починати

suus, sua, suum – свій, своя, своє

tampestas, -ātis, f – період, погода

tandem (adv.) – нарешті

turris, is, f – башта, палац

una (adv.) – разом, водночас, спільно

venio, veni, ventum, ěre – приходити

ventus, i, m – вітер, буря

verto, verti, versum, ěre – повертати

video, vidi, visum, ěre – бачити

vinco, vici, victum, ěre – перемагати

vere – вірно, істинно

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

De pugna Marathonica

In magno pericūlo olim res publica Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercītu in Atticam invadebant. Exercītus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militaris periti erant. Inter duces Miltiādes prudentia insignis erat. Concordia Graecōrum in rebus adversis admirabilis erat. Apud Marathonem planities erat ibique Athenienses contra copias Persarum pugnabant. Initio diēi in media acie Persae, in cornibus autem aciei Graeci victores erant. Meridie victoria Graecorum certa est.

De Miltiāde, Themistōcle, Aristide

Nihil peius et turpis est, quam anīmus ingratus. Sed multi Athenienses probissīmi pessimum et miserimum fatum habuerunt. Cives ingrati Miltiādem proditionis accusaverunt et Miltiādes in vinculis vita efflavī. Themistōcles, qui maximus et prudentissimus vir erat, ex urbe Athenis relegatus ad inimicos suos migravit et regi Persarum paruit. Etiam Aristidem, iustissimum et probissimum omnium Atheniensium, cives ingrati accusavērunt et relegavērunt. Brevi tempore autem virum optimum revocavērunt.

Nomina Miltiādis, Themistōclis, Aristidis notiora et clariora sunt, quam nomina multonim regum et principum.

De Vulcano

Vulcanus, Iovis et Iunonis filius, in Olympo claro natus est. Is erat defectus et claudus infans. Irata Iuno filium de Olympo deiecit. Vulcanus in mare decidit et a deis marinis educatus erat.

Deus Vulcanus claudus, sed validus erat. Is faber ferrarius admirabilis factus est (див. fio).

Vulcanus matrem suam vindicare volebat, sella magnifica aurea ab eo incusa (див. incudo) et matri in donum missa erat. Sed ubi Iuno in sellam sederat, ad hanc

alligata est. Nemo eam liberāre potuit. Ad Vulcanum miserunt. Is diu recusabat, sed postea Olympum ebrius devectus est et mater ab eo liberata est. Vulcanus Olympo vivēre mansit. Ibi aulas magnificentissimas dis et sibi aedificāvit. In aula erat officina ferraria Vulcani.

Vulcanus bonus ac facetus saepe deōrum epūlas visitabat et discordias eorum praecidebat.

De ranis regem petentibus

Aliquando ranis in controversiis iudex deērat. Tum manus ad caelum tetendērunt et ab Iove regem petivērunt. Iuppīter autem putavit ranas ipsas concordiam restituēre debere. Itaque a caelo in lacum ranarum truncum demisit, qui magno sonitu in lacum cecidit. Ranae perteriti aliae alio concurrērunt et initio regem novum metuērunt. Postquam autem se erravisse animadvertērunt, dono Iovis honorem non tribuerunt principemque alium poposcerunt. Iuppīter autem, ira incessus, regnum mandavit hydrae. Quae statim in lacu victum sibi quaesivit et magnum ranarum numerum minuit. Tum reliquae intellexērunt se stultas fuisse, quod sapientiam Iovis reprehendērant.

De Gallis

Galli, gens maxime bellicosa, Alpes superavērunt et magnam partem Italiae ferro ignique vastābant. Postquam milites Romānos fugavērunt, urbi Romae appropinquavērunt et agros vastāre coepērunt. Romāni uxōres et liberos in Capitolium, arcem Romae, condidērunt, senes autem, de salūte patriae desperantes, forti aīfmo hostes advenientes in foro exspectābant. Galli, postquam in urbem intravērunt eamque cremavērunt, omnes senes rucidavērunt, Capitolium oppugnavērunt. Silentī nocte Galli Capitolium expugnāre constituērunt, sed clamor ansērum custōdes defatigātos e somno excitāvit. Manlius, dux eōrum, statim milites ad arma vocāvit et hostes repūlit. Jure igitur Romāni nomen Manlii celebravērunt, Capitolinum eum appellantes.

In assiduo labōre thesaurus esse dicītur

Agricōla senex, mortem appropinquāre sentiens, filios ad lectum convocāvit et dixit: “Vidētis me a vobis discessūrum esse; in agro meo thesaurus defossus esse dicītur; ibi magnae divitiae esse dicuntur; eas repertūri esse videmīni. Omnes eas divitias in vinea nostra quaerite et divites eritis”. Paulo post pater animam efflāvit. Filii autem, credentes in vinea thesaurum abdītum esse, totum vineae solum ligonibus eruērunt, at thesaurum nullum invenērunt. Sed autumno vidērunt agrum uberes uvas peperisse. Tum filii intellexērunt in assiduo labōre thesaurum defossum esse.

Alexandri ad Aristotelem epistūla

Alexander Aristoteli salulem dicit

Vicimus hostes et superavimus arenas! Sed ex ordine omnia describam. Postquam exercitum in Asiam transportavi, Persas ad Granicum flumen proelio atroci vici totamque Asiam servitute barbarorum liberavi. Scire debes plurimas urbes ipsas mihi se tradidisse, paucas portas clausisse; eas autem me vi et armis cepisse. Regem ipsum Dareum ad Issum pugna atrocissima vici magnamque praedam feci. Una Tyrus, quae in insula posita est, portas clauserat. Eam urbem terra marique oppugnavi et septimo mense cepi. Paulo post exercitum in Aegyptum duxi eamque Persarum provinciam facile expugnavi et incolis libertatem reddidi. In ora Aegypti urbem condere constitui, quae Alexandria vocabitur. Ex Aegypto iter difficillimum per arenas ad Hammonis oraculum feci. In eo itinere gravissimos labores toleravimus; laudabilis autem erat militum ducumque patientia et constantia. Misi tibi, memor tui, lapides raros, plantarum et animalium genera varia. Vive valeque, magister carissime!

De Croeso et Solone

Croesus in Asiae urbe habitabat, cui nomen erat Sardes. Hic rex, cuius divitiae ingentes erant, magnam potentiam habere videbatur.

Aliquando Solo Atheniensis, unus e septem sapientibus, ad Croesum venisse dicitur. Postquam iussu regis omnes divitiae regales ei monstratae sunt, Croesus eum interrogavit: «Quem omnium hominum felicissimum esse putas?» Ille: «Tellus Atheniensis, - inquit, - mea sententia felicissimus fuit, nam ei boni et probi liberi erant, et, pro patria pugnans, de vita decessit». His verbis auditis, Croesus: «Cur non me, - inquit, - tam divitem hominem, sed Tellum quendam felicissimum esse credis?» Ei Solo: «Fortuna humana, - inquit, - saepe mutatur. Quid incertius opibus et divitiis est? Nemo ante mortem a te felix nominabitur». Haec verba Solonis Croeso, qui magna erat superbia, non placuerunt. Sed paulo post a Cyro, rege Persarum, in pugna victus, ipse de felicitate sua dubitare coactus est.

De Vestalibus virginibus

Si antiquis fabulis credimus, iam ante Urbem conditam fuerunt Vestales virgines, quoniam Rhea Silvia, Romuli et Remi mater, Vestalis fuit. Postea Numa Pompilius, secundus Romanorum rex, Vestalibus leges dedit. Ex eo tempore fuerunt primum quattuor, deinde sex, deinde septem Vestales, inter viginti tenera aetate puellas delectae. Per triginta annos in Vestalium aedibus manserunt et ignem sacrum in Vestae aede aluerunt. Per id temporis spatium aspera disciplina contentae sunt. Vitam puram agere debebant, nam in matrimonium eas duci lex vetabat. Si quae Vestalis officium suum neglegerat, gravissimam poenam afficiebatur: usque ad mortem verberabatur aut viva in sepulcrum coniciebatur. De duodecim aut de sex et viginti Vestalibus talia supplicia sumpta esse traduntur. Maxima vero erat earum auctoritas: si quis capitis damnatus Vestali virgini forte occurrerat, magistratus eius vitae parcere debebant.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Варіант 1.

1. Напишіть форми дієслів, виділіть основу інфекта, перфекта та супіна, провідмінійте в perfectum активного та пасивного стану:

Ostendo, 3 – виставляти, показувати; paro, 1 - готувати, підготовлювати.

2. Виділіть зворот ablativus absolutus, перекладіть:

Natūra duce nunquam aberrabimus.

3. Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть:

Xerxes Athenas incendio delevit.

4. Виділіть зворот nominativus cum infinitivo, перекладіть:

Iam ante Homerum poëtae fuisse punantur.

5. Утворіть дієприкметники теперішнього часу активного стану, дієприкметники минулого часу пасивного стану і дієприкметники майбутнього часу активного стану від дієслів:

Restituo, tui, tutum, 3 – відновлювати, відбудовувати; reperio, repere, repertum, 4 – знаходити; simulo, 1 – відтворювати, зображувати.

6. Перекладіть текст українською мовою:

De Themistocle.

Apud Graecos dicuntur Themistocles Atheniensis incredibilis ingentii et mentis fuisse. Memoriam quoque singularem eum habuisse cives putabant. Omnia enim, quae audiverat et viderat, memoria tenuisse videbatur. Aliquando ad eum peregrinus quidam accessisse dicuntur et promississe se ei artem memoriae esse traditurum. His verbis auditis, Themistocles: “Oblivisci, - inquit, - discere malo. Nam memortia teneo etiam ea, quae nolo, oblivisci non possum, quae volo”.

Варіант 2.

1. Напишіть основні форми дієслів, виділіть основи, провідмінійте в perfectum, plusquamperfectum, futūrum 2 indicativi activi:

inscribo, psi, ptum, ěre – надписувати, вписувати; canto, 1 – співати, створювати.

1. Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть:

Stellae viam monstrant.

2. Виділіть зворот ablativus absolutus, перекладіть:

Natus est Augustus Cicerōne et Antonio consulībus.

3. Виділіть зворот accusativus cum infinitivo, перекладіть:

Notum est scientiam potentiam esse.

4. Утворіть дієприкметники теперішнього часу активного стану, дієприкметники минулого часу пасивного стану та дієприкметники майбутнього часу активного стану від дієслів:

Recedo, cessi, cessum, 3 – відступати, відхилитися; mando, 1 – доручати, наказувати, передавати; punio, 4 – карати.

5. Перекладіть текст українською мовою:

De Gracchis.

Tiberius Sempronius Gracchus et frater eius Gaius prima aetate patrem amisērunt et in matris tutela adolevērunt. Mater Gracchorum Cornelia erat femīna acri ingenio et omnībus virtutībus anīmi. Gracchi iam iuvēnes habebant ingentem patriae amorem et liberalem aequitātis studium. Postea proponebat leges agrarias, quibus cives adiuvēre sperābant. Sed duces adversae factiōnis impedimento eis erant. Tiberium senatores necavērunt, Gaius autem mortem sibi conscivit. Sed crudeli morte ingentem gloriam sibi paravērunt. Vita Gracchōrum exstat in operībus scriptōris illustris Plutarchi.

КРИЈАТИ ВИРАЗИ:

1. Ab ovo ad mala.
2. Alea iacta est.
3. Alter ego.
4. Ars longa, vita brevis est.
5. Audiatur et altera pars.
6. Aut Caesar, aut nihil.
7. Ave, Caesar, morituri te salutant.
8. Amīcus Plato, sed magis amīca veritas.
9. Aliena vitia in ocūlis habemus, a tergo nostra sunt.
10. Amicus certus in re incerta cernitur.
11. Aquīla non captat muscas.
12. Aliis inserviēdo, ipse consumor.
13. Aut vincēre, aut mori.
14. Amor tussisque non celatur.
15. Ante meridiem (a.m.).
16. Alma mater.
17. Amīcus cognoscitur: amore, more, ore, re.
18. Bis dat, qui cito dat.
19. Barba crescit, caput nescit.
20. Barba philosophum non facit.
21. Bis repetatur.
22. Casta est, quam nemo rogavit.
23. Contra vim mortis non est medicamen in hortis.
24. Cave canem.
25. Cave me laudas!
26. Consuetudo est altēra natūra.
27. Contra spem spero.
28. Carpe diem!
29. Cogito, ergo sum.

30. Citius, altius, fortius.
31. Dies diem docet.
32. De mortuis aut bene, aut nihil.
33. De gustibus non est disputandum.
34. Divide et impera.
35. Do, ut des.
36. Dum spiro, spero.
37. Dura lex, sed lex!
38. Dictum factum.
39. Errāre humanum est.
40. Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus.
41. Est modus in rebus.
42. Exitus letalis.
43. Ex ungue leonem.
44. Fiat lux!
45. Festina lente.
46. Finis coronat opus.
47. Facile dictu, difficile factu.
48. Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo.
49. Homo sapiens.
50. Homo locum ornat, non hominem locus.
51. Homo homini lupus est.
52. Homo homini amicus, collega, frater est.
53. Homo sum, humani nihil a me alienum puto.
54. Invia est in medicina via sine lingua Latina.
55. In vino veritas.
56. Labor corpus firmat.
57. Labor omnia vincit.
58. Lapsus linguae.
59. Manus manum lavat.

60. Mala herba cito crescit.
61. Modus vivendi.
62. Multum vinum bibere, non diu vivere.
63. Memento mori.
64. Mens sana in corpore sano.
65. Memoria minuitur, nisi eam exercemus.
66. Non est fumus sine igne.
67. Nota bene. NB!
68. Noli tangere circulos meos.
69. Non multa, sed multum.
70. Nulla dies sine linea.
71. Non magister ad discipulum venire debet, sed discipulus ad magistrum.
72. Naturalia non sunt turpia.
73. Otium post negotium.
74. Omne initium difficile est.
75. O tempora, o mores!
76. Optimum medicamentum quies est.
77. Omnia mutantur et nos mutamur in illis.
78. Per aspera ad astra.
79. Post scriptum.
80. Post factum.
81. Post dictum.
82. Perpetuum mobile.
83. Primus inter pares.
84. Primum non nocere.
85. Plenus venter non studet libenter.
86. Paupertas non est vitium.
87. Qui quaerit, reperit.
88. Qui scribit, bis legit.
89. Quod licet Iovi, non licet bovi.

90. Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.
91. Quisque fortunae suae faber est.
92. Qui immodice bibit vina, venema bibit.
93. Radices doctrinae amarae sunt, fructus dulces.
94. Si vis esse sanus, saepe lava manus.
95. Status quo (ante).
96. Si vis pacem, para pacem.
97. Salus populi suprema lex est.
98. Solus cum sola non erunt recitare "Pater noster".
99. Scio me nihil scire.
100. Scientia potentia est.
101. Sola dosis facit venenum.
102. Sapienti sat (is).
103. Sero (tarde) venientibus ossa.
104. Suum cuique.
105. Tria mala aequae nocent: sterilitas, morbus, vicinus.
106. Tertium non datur.
107. Terra incognita.
108. Tabula rasa.
109. Tres faciunt collegium.
110. Ut saluto, ita salutor.
111. Unum habemus os, duas autem aures, ut plus audiamus, minus dicamus.
112. Una hirundo non facit ver.
113. Veni, vidi, vici.
114. Vis vim vi pellit.
115. Vivere memento.
116. Vade mecum.
117. Si vis amari, ama.
118. Non enim tam praeclarum Latine scire, quam turpe nescire.

ПЕРЕКЛАД КРИЛАТИХ ВИРАЗІВ

1. Від яйця до яблук. Тобто, з самого початку (Римляни починали обід з яйця, а закінчували фруктами).
2. Жереб кинутий.
3. Друге я.
4. Наука вічна, життя коротке.
5. Нехай буде вислухана і друга сторона.
6. Або пан, або пропав.
7. Слався, Цезар, ідучи на смерть вітають тебе.
8. Платон дорогий, але правда дорожче.
9. Чужі недоліки бачимо, а свої за спиною.
10. Вірний друг познається у біді.
11. Орел не ловить мух.
12. Піклуючись про інших, себе забуваю.
13. Або перемога, або смерть.
14. Любов, як і кашель, не сховаєш.
15. До обіду (полудня).
16. Мати-годувальниця.
17. Друг пізнається: любов'ю, звичаєм, розмовою і ділом.
18. Двічі допомагає той, хто своєчасно допомагає.
19. Борода густа, голова пуста.
20. Борода не творить філософа.
21. Двічі повторити.
22. Цнотлива та, яку ніхто не побажав.
23. Проти сили смерті немає ліків.
24. Бійся собаки.
25. Бійся похвали!
26. Звичка - друга натура.
27. Без надії сподіваюсь.
28. Лови мить.

29. Думаю, отже, я існую.
30. Швидше, вище, сильніше.
31. З кожним днем ми стаємо розумнішими.
32. Про мертвих говорять або добре, або нічого.
33. Про смаки не сперечаються.
34. Розподіляй і володій!
35. Ти мені, я тобі.
36. Поки живу, сподіваюсь.
37. Твердий закон, але закон.
38. Сказано - зроблено.
39. Людині властиво помилятись.
40. Їмо, щоб жити, але не живемо, щоб їсти.
41. Май міру в усьому.
42. Смертельний кінець.
43. Лева розпізнаємо по кігтях.
44. Хай буде світло!
45. Хто спішить, той людей смішить.
46. Кінець - справі вінець.
47. Легко сказати, важко зробити.
48. Крапля точить камінь не силою, а частим падінням.
49. Людина розумна.
50. Людина прикрашає місце, а не місце людину.
51. Людина людині вовк.
52. Людина людині друг, товариш, брат.
53. Я - людина, і ніщо людське мені не чуже.
54. Немає дороги в медицині без латині.
55. Істина в вині.
56. Праця зміцнює тіло.
57. Праця все перемагає.
58. Помилка на слові.

59. Рука руку миє.
60. Погана трава швидко росте.
61. Спосіб життя.
62. Багато вина пити - не довго жити.
63. Пам'ятай про смерть.
64. Здоровий дух у здоровому тілі.
65. Пам'ять притупляється, якщо її не тренувати.
66. Немає диму без вогню.
67. Добре запам'ятай.
68. Не лізь у мої особисті справи.
69. Краще менше, але краще.
70. Ні дня без рядка.
71. Не вчитель повинен іти до учня, а учень до вчителя.
72. Що природне - не соромне.
73. Кінчив діло - гуляй сміло.
74. Всякий початок важкий.
75. О часи, о звичаї!
76. Кращі ліки - це спокій.
77. Все міняється і ми змінюємось разом з усім.
78. Через терни до зірок.
79. Після написаного.
80. Після зробленого.
81. Після сказаного.
82. Вічний двигун.
83. Перший серед рівних.
84. Перш за все - не шкодити.
85. Повне брюхо - в науці глухо.
86. Бідність не вада (порок).
87. Хто шукає, той знаходить.
88. Хто пише, той двічі читає.

89. Що дозволено Юпітеру, не дозволено бику.
90. Боюсь данайців, навіть дари приносячих.
91. Кожен коваль свого щастя.
92. Хто безмірно п'є вино, п'є отруту.
93. Корені науки гіркі, плоди солодкі.
94. Якщо хочеш бути здоровим, мий часто руки.
95. Стан попередній (без змін).
96. Якщо хочеш миру, борись за мир.
97. Благо народу - вищий закон.
98. Чоловік і жінка не будуть молитись "Отче наш...".
99. Я знаю все те, що нічого не знаю.
100. Знання - сила.
101. Тільки доза робить ліки чи отруту.
102. Розумний зрозуміє з півслова.
103. Хто пізно ходить, сам собі шкодить.
104. Кожному своє.
105. Три зла однаково шкодять: бездітність, хвороба, сусід.
106. Третього не дано.
107. Невідома земля.
108. Чиста дошка.
109. Троє складають колегіум.
110. Як я вітаю, так і мене вітають.
111. У нас один рот, два вуха, щоб більше слухати, менше говорити.
112. Одна ластівка не робить весну.
113. Прийшов, побачив, перемиг.
114. Сила силу силою жене.
115. Пам'ятай про життя.
116. Іди зі мною.
117. Якщо хочеш бути коханим, кохай!
118. Не настільки прекрасно знати латинь, наскільки соромно її не знати.

ЗМІСТ

1. Lectio prima.....	3
2. Lectio secunda	10
3. Lectio tertia	14
4. Lectio quarta	18
5. Lectio quinta	24
6. Lectio sexta	30
7. Lectio septima.....	39
8. Lectio octava.....	44
9. Lectio nona	52
10. Lectio decima.....	63
11. Lectio undecima.....	70
12. Lectio duodecima.....	73
13. Lectio tertia decima	80
14. Тексти для читання та перекладу.....	85
15. Контрольна робота.....	89
16. Крилаті вислови	91

Навчальне видання

**ОСИПОВА Тамара Олександрівна
ЛАТИНСЬКА МОВА**

Навчальний посібник

Частина 2

Для студентів факультету іноземних мов
педагогічних університетів

Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004

Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000

Відповідальний за випуск **В.В.Бугаєнко**

Комп'ютерний набір **Т.О.Осипова**

Комп'ютерна верстка: **О.Г. Корнус**

Здано в набір 12.10.04. Підписано до друку 23.10.04. Формат 60x84/16. Гарн.
Times New Roman Cur. Папір друк. Друк ризограф. Умовн. друк. арк. 7,0. Обл. -
вид. арк. 5,9. Тираж 150. Вид №. 69

СумДПУ ім. А.С.Макаренка

40002, Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ. Зам. №